

บทที่ 4

ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า ดุริยเทพ หรือครูเทวดา ของนักดนตรีไทยวงไทยบรรเลง

ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า ดุริยเทพ หรือครูเทวดา และครูฤๅษี

สังคมไทยมีวัฒนธรรมผูกพันและเชื่อมโยงระหว่างความเชื่อเรื่องผีนางเทวดา ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธ อันเป็นที่มาของความเชื่อว่ามีครูเทวดา ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการศึกษาต่าง ๆ แล้ว ยังมีเทวดา ยักษ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ เป็นต้น กำเนิดวิชาชีพหลายอย่างในโลก อาทิ การกำเนิดศิลปะแห่งการละครฟ้อนรำตามเรื่อง “สิวนาฏราช” จากการที่องค์พระศิวะทรงฟ้อนรำปราบอสูร เมื่อครั้งพระศิวะทรงขัดเคือง ฤๅษีพวกหนึ่งที่ประพาศิตนฝ่าฝืนเทวบัญญัติ พระองค์พร้อมด้วยพระนารายณ์เสด็จลงมา ยังโลกมนุษย์เพื่อสั่งสอนฤๅษีพวกนั้น เมื่อพระศิวะทรงปราบฤๅษีจนสิ้นฤทธิ์แล้ว จึงทรง ฟ้อนรำแสดงปาฏิหาริย์ ขณะนั้นมียักษ์ค่อมคนหนึ่งชื่อว่า อสูรมูลาคณีพยายามเข้าช่วย พวกฤๅษี พระศิวะได้ใช้พระบาทข้างหนึ่งเหยียบยักษ์ค่อมไว้ และพระองค์ทรงฟ้อนรำ จนจบกระบวนท่า เรื่องเล่าข้างต้นเป็นสาเหตุให้หมู่ศิลปินนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ นับถือว่าพระอิศวรเป็นผู้ให้กำเนิดการฟ้อนรำในเวลาต่อมา (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ- กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2529, หน้า 14-15)

อุทิศ นาคสวัสดิ์ (2516, หน้า 2) กล่าวว่า ตามคติดนตรีไทย เชื่อว่ามีครูเทวดาที่ เกี่ยวข้องกับดนตรีไทยหลายองค์ อาทิ พระปัญจสิขร อันเป็นเทวดามีความเป็นเลิศใน การคิดพิณและขับลำนำ พระวิษณุกรรม ผู้เป็นเทพเจ้าแห่งศิลปะการช่างทรงสร้างสรรค์ เครื่องดนตรีไทย เป็นต้น ดังนั้น เมื่อผู้ใดประสงค์จะเรียนดนตรีไทย ก็ต้องนำดอกไม้ รูปเทียนไปเคารพคำนับครูผู้สอนในวันพฤหัสบดี จากนั้นครูก็จะนำดอกไม้ รูปเทียน นั้น บูชาครูเทวดา เพื่ออธิษฐานให้ครูเทวดาประสาทพรให้เกิดสติปัญญาในการเล่าเรียน ดนตรีไทย

มนตรี ตราโมท (2523, หน้า 28) กล่าวถึง ดุริยเทพหรือเทพเจ้าแห่งดุริยางค์ดนตรีว่าเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่แห่งดนตรีไทยมี 3 องค์ คือ พระวิษณุกรรม ผู้ประดิษฐ์อุปกรณ์เครื่องเล่นดนตรีไทยให้มีขึ้นในโลกมนุษย์ พระประโคนธรรพ หรือพระนารท ผู้คิดทำพิณขึ้นเป็นครั้งแรก และพระปัญจสีขร ผู้มีชื่อเสียงในทางคิดพิณและขับร้อง

ชิน ศิลปบรรเลง (2530, หน้า 16) กล่าวถึง เทพเจ้าและดุริยเทพหรือครูเทวดาในคำอ่านโองการไหว้ครูดนตรีไทยว่า มีการอัญเชิญเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คือ พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหมและอัญเชิญดุริยเทพหรือครูเทวดา 3 องค์ ได้แก่ พระวิษณุกรรม พระปัญจสีขร พระประโคนธรรพ นอกจากนี้ยังอัญเชิญพระพิราพ พระฤาษีเข้าสู่พิธีไหว้ครูดนตรีไทย เมื่อไทยรับมาปฏิบัติได้เพิ่มพิธีสงฆ์ทางพุทธศาสนาจึงเริ่มอ่านคำโองการไหว้ครูด้วยการนมัสการพระพุทธเจ้า ดังตัวอย่างคำอ่านโองการไหว้ครูบทกล่าวบูชาและอัญเชิญเทพเจ้าว่า

“ศรี ๆ วันนี้เป็นวันดี ขอให้เจริญศรีสุขสวัสดิ์ ตั้งใจประติพัทธ์ นมัสการพระชินศรี ยอกรขึ้นเหนือเกล้าประณตน์วิคฺษุณฺณิ คุณพระปกเกษิ ทุกคำเข้าเพราบาย หนึ่งข้าจะไหว้พระอิศวรและพระนารายณ์ ไหว้พระพรหม ไหว้เทวดาทั้งหลาย ไหว้ทั้งบิดาและมารดา ไหว้ครูและอาจารย์ที่ท่านได้สั่งสอนมา ขอคุณครูจงรักษาให้ข้าอยู่เย็นเป็นสุข” (คำอ่านโองการไหว้ครูวงไทยบรรเลง)

มนตรี ตราโมท (2526, หน้า 26) สันนิษฐานว่า พิธีกรรมไหว้ครูดนตรีไทยน่าจะรับอิทธิพลมาจากคติทางศาสนาพราหมณ์ เนื่องจากชื่อเทพเจ้าทุกองค์ที่บูชาในพิธีไหว้ครูดนตรีไทยตรงตามเทพเจ้าที่เคารพบูชาในศาสนาพราหมณ์ อาทิ พระอิศวร พระนารายณ์

ผู้วิจัยได้เข้าร่วมพิธีไหว้ครูดนตรีไทยประจำปีของวงไทยบรรเลง เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2546 ปรากฏว่านักดนตรีวงไทยบรรเลงมีคติความเชื่อต่อเทพเจ้า ดุริยเทพหรือครูเทวดาและครูฤาษี ดังเห็นได้จากการจัดแท่นบูชาสิริষะเทพเจ้า คือ พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ พระคณศ สิริষะดุริยเทพหรือครูเทวดา ได้แก่ พระวิษณุกรรม พระปัญจสีขร พระประโคนธรรพ สิริষะเทพอสุรพระพิราพ สิริষะพระภรดฤาษี ข้อมูลสัมภาษณ์ภาคสนามปรากฏความเชื่อของนักดนตรีวงไทยบรรเลงต่อเทพเจ้าดังกล่าวข้างต้นดังนี้

ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า

พระพรหม พระพรหมเป็นหนึ่งในเทพเจ้าชั้นสูงทั้งสามองค์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อันได้แก่ พระพรหม พระศิวะ และพระนารายณ์ นับได้ว่าพระพรหมเป็นเทพเจ้าที่ชาวไทยมีความเกี่ยวข้องมากที่สุด เพราะมีความเชื่อว่าพระองค์เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตมนุษย์ อย่างที่กล่าวกันว่า “พรหมลิขิต” ด้วยความเชื่อในเรื่องพรหมลิขิตดังกล่าวนี้ จึงเกิดคำพยากรณ์ชื่อว่า “ตำราพรหมชาติ” ซึ่งเป็นคำพยากรณ์โชคชะตาของบุคคลที่ชาวไทยรู้จักอย่างแพร่หลาย (ส. พลายน้อย, 2540, หน้า 139)

กำเนิดของพระพรหมมีเล่าไว้ทั้งในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธ ซึ่งประวัติของพระพรหมในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์กล่าวว่า เมื่อโลกยังมีสภาพว่างเปล่า พระอาดมภู (ผู้เกิดเอง หมายถึง พระพรหมในลักษณะของมหาวิญญูณ) มีความประสงค์จะสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นในโลกที่ว่างเปล่า จึงทรงสร้างน้ำขึ้นมาก่อน แล้วจึงหว่านพืชลงในน้ำปรากฏว่าพืชที่ทรงปลูกหว่านนั่นบังเกิดเป็นไข่ทอง จากนั้นพระอาดมภูทรงแบ่งภาคไปเกิดในไข่ทองใบนั้น เมื่อไข่ทองแตกก็ปรากฏพระอาดมภูอยู่ข้างใน ไข่ชีกบนลอยขึ้นไปกลายเป็นท้องฟ้า ส่วนไข่ชีกล่างลอยต่ำลงมากลายเป็นพื้นดิน อันเป็นที่มาของความเชื่อว่าพระพรหมทรงเป็นผู้สร้างโลกและสิ่งมีชีวิต (มัลลย์, ม.ป.ป, หน้า 65)

พระยาธัชจาภิรมย์ (2517, หน้า 47-48) กล่าวว่า ตามคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์เมื่อไข่ทองแตกปรากฏมีองค์พระพรหมอยู่ในไข่ทอง จากนั้นพระพรหมแบ่งภาคพระองค์เองออกเป็น 2 ภาค คือ ชายภาคหนึ่งและหญิงภาคหนึ่งซึ่งทั้งสองช่วยกันสร้างพระวิษณุ แล้วพระวิษณุทรงสร้างพระวิราช ต่อจากนั้นพระวิราชสร้างพระมนูผู้เป็นบิดาแห่งมนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้ ตามคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ดังกล่าวแสดงว่า พระพรหมเป็นผู้สร้างมนุษย์ขึ้นในโลกนี้

ส. พลายน้อย (2540, หน้า 140) กล่าวว่า ในบางคัมภีร์ของอินเดีย พระพรหมกำเนิดขึ้นในดอกบัวที่ผุดขึ้นมาจากพระนาภี (สะดือ) ของพระนารายณ์เนื่องจากแต่เดิมนั้นเชื่อกันว่าพระนารายณ์ คือ พระเป็นเจ้าเพียงองค์เดียว ซึ่งเรียกกันว่า พรพรหม มีความหมายว่า พระผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งปวง พระพรพรหมดังกล่าวเป็นเทพที่ไม่มีตัวตนเรียกว่า “อรูปกเทพ” เมื่อพระพรพรหมผู้ไม่มีตัวตนไม่สามารถสร้างสิ่งใดได้ จึงทรงแบ่งภาคขึ้นเป็น “รูปกเทพ” คือ เทพที่มีรูปร่างตัวตน บังเกิดเป็นพระนารายณ์องค์ใหม่ จากนั้น

พระนารายณ์องค์เดิมจึงประทานพรแก่องค์พระนารายณ์องค์ใหม่ให้เป็นผู้สร้างสรรค์สิ่งทั้งปวงและให้มีอาณาภพอันยิ่งใหญ่ ฝ่ายพระนารายณ์องค์ใหม่หลังจากได้รับพรก็บรรทมหลับ ในขณะที่บรรทมนั้นพระองค์ทรงสุบินถึงการสร้างสิ่งต่าง ๆ และเกิดมีดอกบัวผุดขึ้นจากพระนาภี และในใจกลางดอกบัวนั้นบังเกิดพระพรหมขึ้น จากนั้นพระพรหมองค์นี้ได้สร้างมนุษย์ อมนุษย์ และสรรพสิ่งต่าง ๆ ขึ้นในโลก

นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติพระพรหมในคัมภีร์ต่าง ๆ อีกมาก ส่วนเรื่องราวของพระพรหมในคัมภีร์พระพุทธรศาสนามันมีกล่าวถึงพระพรหมไว้หลายแห่งหลายองค์ และได้กำหนดที่อยู่ของพระพรหมว่าเป็นพรหมโลกตั้งอยู่เหนือเทวโลกขึ้นไป ในไตรภูมิพระร่วงจำแนกชั้นพรหมออกเป็น 16 พรหมโคจะอยู่ชั้นไหนนั้นก็แล้วแต่ตามที่ปฏิบัติได้ กล่าวกันว่า ลักษณะของพระพรหมโดยทั่วไปมีลักษณะกลมเกลี้ยงสวยงาม ร่างกายไม่มีข้ออย่างมนุษย์ มีรัศมีเรืองรองแสงออกจากกาย พรหมทั้งหลายนั้นมีแต่เพศชายไม่มีพรหมเพศหญิง อัมทิพย์ไม่ต้องกินข้าวกินน้ำ

ในพุทธประวัติมีเรื่องราวของพระพรหมเข้ามาเกี่ยวข้องหลายครั้ง แต่ครั้งที่สำคัญและชาวพุทธทั้งหลายเฝ้าชมพระพรหมอยู่เสมอก็คือ เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ พระองค์จะไม่ประกาศถึงความตรัสรู้นั้น พระพรหมสทัมบดีจึงทูลอาราธนาให้พระพุทธองค์ทรงเทศน์โปรดไว้ในยสัสถ์ (ส. ปลายน้อย, 2540, หน้า 148-149)

ปรากฏคำอาราธนาธรรมตอนที่พระพรหมกราบทูลวิงวอนพระพุทธเจ้าว่า

พรหมะ จะ โลกาธิปะติ สะหัมปะติ

กัตถัญชะลี อันธิวะรัง อะยาจะละ

สันติชะ สัตตาปะระชักะชาติกา

เทเสตุ รัมมัง อะนุกัมปิมัง ปะชัง

คำอาราธนาธรรมบทนี้มีความหมายว่า ท้าวสทัมบดีพรหมผู้เป็นอธิบดีของโลก น้อมประนมหัตถ์นมัสการกราบทูลวิงวอนสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ประเสริฐกว่าสัตว์โลกทั้งหลายยังมีกิเลสอยู่ ขอพระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมอนุเคราะห์แก่หมู่สัตว์โลกนี้เถิด (เพิ่มศักดิ์ วรรณยางกูร, 2545, หน้า 190)

พระยาสังฆาภิรมย์ (2517, หน้า 49) กล่าวว่า พระพรหมเป็นผู้สร้างสรรค์สิ่งทั้งปวงในโลกนี้ มีผิวกายสีแดงซึ่งตรงข้ามกับลัทธิลามะของทิเบตที่เชื่อว่าสีกายของ

พระพรหมมีสีขาว มีสี่เศียร สี่กร ทรงเครื่องขาว มีหงส์เป็นพาหนะทรงสถิตอยู่ในพรหมโลกที่เรียกว่า พรหมพยุพา พระมหาคือชื่อว่า พระสรัสวดี

นักดนตรีไทยวงไทยบรรเลงมีความเชื่อต่อพระพรหม ดังข้อมูลการสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 26 ธันวาคม 2546) กล่าวว่า “พี่อัญเชิญพระพรหมตามระเบียบพิธีกรรมไหว้ครูประจำปีของวงไทยบรรเลงตั้งแต่ดั้งเดิม พี่คิดว่าเพราะท่านเป็นเทพเจ้าสำคัญในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งพิธีไหว้ครูของวงเราก็อัญเชิญเทพเจ้าอื่น ๆ ด้วย คือ พระนารายณ์พระอิศวร พี่เชื่อว่าหากเรากราบไหว้บูชาในสิ่งที่บรรพบุรุษได้ยึดถือบูชาก็จะเป็นมงคลแก่ตัวเรา”

เปิ่น ฤทธิชัย (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 26 ธันวาคม 2546) กล่าวว่า ตนเองมีความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหมในเรื่องพรหมลิขิต และกราบไหว้บูชาพระพรหมเพราะเชื่อถือเป็นเทพเจ้าองค์สำคัญ

วีระ รุ่งวันดี (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 16 มีนาคม 2547) กล่าวว่า “ผมเชื่อว่าการกราบไหว้พระพรหม ท่านจะคลบ้นดาลให้ผมเล่นดนตรีได้ดี ผมเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของท่าน ผมคิดว่าหากพระพรหมไม่ศักดิ์สิทธิ์จริงคงไม่มีคนไทยจำนวนมากไปกราบไหว้และบนบานที่ศาลพระพรหมในกรุงเทพฯ หรือครับ”

จากการสัมภาษณ์นักดนตรีวงไทยบรรเลงคนอื่น ๆ ก็มีความเชื่อเช่นเดียวกับนักดนตรีทั้งสามคนที่กล่าวมาข้างต้น คือ มีความเชื่อเรื่องพรหมลิขิตและเชื่อว่าพระพรหมเป็นเทพเจ้าองค์สำคัญ มีความศักดิ์สิทธิ์ที่จะคลบ้นดาลความสุขความเจริญแก่ผู้กราบไหว้บูชา

พระอิศวร พระอิศวรเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งในบรรดาเทพเจ้าทั้งสามในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งได้รับการกราบไหว้บูชาเมื่อมีพิธีกรรมสำคัญ ๆ เช่น ในพิธีถือน้ำพิพัฒน์สังจาสมัยโบราณก็มีคำบูชาพระอิศวรดังปรากฏในลิลิต โองการแข่งน้ำต่อนหนึ่งว่า “โอมปรเมศวราย ผายผาหลวงอะคร้าวท้าวเสด็จเหนือว้าเผือก เอาเงือกเกี่ยวข้าง อ่างทัดจันทร์เป็นปิ่น ทรงอินทรชฎา สามดาพระแพร่งแกว่งเพชรกล้ามาภิจักรไร...” คำบูชาบทนี้อธิบายลักษณะของพระอิศวรอย่างละเอียดว่า พระองค์ทรงโคเผือกเป็นพาหนะ มีงู (เงือก) เป็นสังวาล มีพระจันทร์เป็นปิ่นปักเกศาซึ่งมุ่นเป็นชฎา พระเนตรดวง

ที่สามมีอิทธิฤทธิ์สามารถบันดาลเป็นไฟสังหารทำลายล้างทุกอย่างได้ (ส. พลายน้อย, 2540, หน้า 10)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2547, หน้า 71) ทรงรวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับพระอิศวรไว้ในหนังสือเทพเจ้าและสิ่งที่น่าสนใจว่า พระอิศวรหรือพระศิวะมีพระวรกายสีขาว ศอสีนิลมีมุ่นเกศาแบบฤๅษี มีกร 2 กร 4 กร จนถึง 10 กรแล้วแต่รูปร่างในปางต่าง ๆ พระอิศวรมีพระเนตร 3 ดวง พระเนตรดวงที่สามนั้นอยู่ตรงกลางพระนลาดีมีรูปคล้ายพระจันทร์เสี้ยว มีฤทธิ์มากหากสัมผัสพระเนตรดวงที่ 3 นี้ขึ้นเมื่อใดไฟบรรลัยกัลป์ก็ไหม้เมื่อนั้น พระอิศวรมีพระมเหสีชื่อพระอุมาหรือบารพดี มีโอรสที่เกิดแก่พระอุมา 2 องค์คือพระคณศ และพระขันตกุมาร

ส. พลายน้อย (2540, หน้า 14, 19-21) กล่าวว่า พระอิศวรมีชื่อเรียกหลายนาม เช่น อิศวร แปลว่า พระเป็นเจ้าซึ่งในคัมภีร์ไตรเพทไม่มีนามพระอิศวร แต่มีนามเรียกว่า รุทธะ (รุท) แปลว่า ร้องไห้ เนื่องจากเมื่อเกิดมาก็ร้องไห้เสียงดัง และนาม“ศิวะ” มีที่มาจากแต่เดิมนั้นพระองค์ทรงเป็นเทวดาที่ชั่วร้ายมาก เมื่อได้รับการยกย่องเป็นเทพเจ้าหรือพระเป็นเจ้าผู้ล้างสิ่งชั่วร้ายและ โรคภัยให้สูญหายไปเกิดสิ่งที่ดีงาม จึงได้พระนามว่า ศิวะ อันแปลว่า ผู้ซึ่งสิ่งทั้งปวงรวมอยู่ หรือความงาม ความสบาย นอกจากนี้พระอิศวรจะเปลี่ยนรูปร่างไปตามเหตุการณ์ต่าง ๆ เรียกว่า “ปาง” พระอิศวรปางที่รู้จักแพร่หลายมากที่สุดปางหนึ่ง คือ “ปางนาฏราช” อันเรียกว่า “พระศิวะนาฏราช” ปรางค์รูปเคารพพระ-อิศวรมีสี่กรข้างขวากรหนึ่งถือกลอง กรข้างขวากกรหนึ่งทำมือแบแสดงท่าไมเกรงกลัว ส่วนกรข้างซ้ายกรหนึ่งถือเปลวไฟ และกรซ้ายอีกกรหนึ่งนั้นทรงพ่อนรำชี้นำลงไปที่ยักษ์ค่อมมุขลกะ (อสูรมูลาคณี) โดยฝ่าพระบาททรงเหยียบยักษ์ค่อมมุขลกะ ซึ่งเป็นที่มาของคติความเชื่อว่า พระอิศวรทรงให้กำเนิดการแสดงพ่อนรำ

ยังมีตำนานความเชื่อของนักดนตรีไทยเกี่ยวกับพระอิศวรว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ไม่นาน บรรดาเทวดาทั้งหลายได้ลงมาจากสวรรค์เพื่อเฝ้าสดับฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์ ครั้นพระอิศวรออกประชุมเทวดาก็ไม่มีเทวดาเข้าร่วมประชุมอย่างเคยปฏิบัติ พระอิศวร จึงกริ้วเทวดาทั้งหลายที่ลงไปฟังพระธรรมเทศนา และไม่พอพระทัยพระพุทธเจ้า จึงชวนพระอุมาและบริวารลงไปยังบริเวณที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนา จากนั้นพระอิศวรก็เนรมิตนาฏยสภาบรรเลงดนตรีและเล่นระบำใกล้ ๆ ที่

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม เพื่อก่อความไม่ให้เกิดความพิงพระธรรมเทศนา แต่ด้วยพระพุทธานุภาพบันดาลให้ไม่มีใครได้ยินเสียงดนตรี พระอิศวรจึงขอเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมทำท่ายพระพุทธองค์ประลองฤทธิ์กันด้วยการช้อนหา ซึ่งในที่สุดพระอิศวรต้องยอมแพ้ และนำดุริยางคดนตรีบรรเลงถวายพระพุทธเจ้าด้วยเพลง “สาธุการ” (เพลงสาธุการ ใช้บรรเลงเพื่อเป็นการขอขมาที่พระอิศวรอาจหาญมาทำท่ายพระพุทธเจ้า มักใช้เล่นในพิธีทางพุทธศาสนา เพื่ออัญเชิญพระพุทธเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มาเป็นประธานในพิธี) (ส. พลายน้อย, 2540, หน้า 35-36)

จากข้อมูลการสัมภาษณ์นักดนตรีวงไทยบรรเลง ปรากฏความเชื่อต่อพระอิศวร ดังต่อไปนี้

อุทัย แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 25 ธันวาคม 2546) กล่าวว่า พระอิศวรเป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ของศาสนาพราหมณ์ พิธีไหว้ครูดนตรีไทยมีพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธผสมผสานกันอยู่ วงไทยบรรเลงจัดตั้งสี่พระอิศวรบนแท่นบูชาในพิธีไหว้ครูมาตั้งแต่สมัยวังพ่อถึก แก้วละเอียด จึงยึดถือปฏิบัติต่อมา เพราะเป็นเทพเจ้าชั้นสูงที่ศิลปินฝ่ายนาฏศิลป์และดนตรีไทยเคารพบูชา

ณรงค์ สังข์พูล (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 16 มีนาคม 2547) กล่าวว่า “ผมเรียนตีฆ้องวงกับวงไทยบรรเลงมาตั้งแต่สมัยพ่อถึก เข้าร่วมพิธีไหว้ครูประจำปีของวงไม่เคยขาด เห็นมีการบูชาพระอิศวรทุกปี จึงคิดว่าท่านคงมีความศักดิ์สิทธิ์ ผมทราบแต่ว่าท่านคือพระเป็นเจ้าของพวกอินเดีย ผมไม่ค่อยได้ยินพวกเราพูดถึงพระอิศวรมากนัก”

จีน แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 15 มีนาคม 2547) กล่าวว่า “ดิฉันเชื่อตามที่ได้ยินคนเก่าแก่ของวงเล่าว่าพระอิศวรมีความเกี่ยวข้องกับดนตรีไทยและการฟ้อนรำ จึงเคารพบูชา แต่ไม่ได้ออกชื่อบ่อยเหมือนพ่อแก่ (พระภรดฤณี)”

ประจักษ์ รุ่งวันดี (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 26 ธันวาคม 2546) กล่าวว่า ตนเองเข้าร่วมพิธีไหว้ครูประจำปีกับวงไทยบรรเลงทุกปี มีความเชื่อว่า พระอิศวรเป็น เทพเจ้าที่ศักดิ์สิทธิ์ และเชื่อตามที่ได้รับการบอกเล่าจากผู้ใหญ่ในวงว่าพระอิศวรเกี่ยวข้องกับเพลงสาธุการ ซึ่งตนเองจะยกมือพนมไหว้ทุกครั้งที่ได้ยินเพลงสาธุการ นายประจักษ์ รุ่งวันดีกล่าวต่อไปว่า ตามปกติไม่ได้เอ่ยนามพระอิศวรหรือบนบานขอพร กราบบูชาในพิธีไหว้ครูประจำปีเท่านั้น

ความเชื่อถือเกี่ยวกับพระอิศวรที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์นักดนตรีวงไทยบรรเลงมีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือทุกคนเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ตามฐานะเทพเจ้าของศาสนา พราหมณ์-ฮินดูและบูชาสักการะในพิธีไหว้ครูดนตรีไทยประจำปีตามอย่างธรรมเนียมปฏิบัติของวง

พระนารายณ์ พระนารายณ์เป็นเทพเจ้าที่มีชื่อเรียกต่าง ๆ มากที่สุด เช่น ไวภูณัฐนาถ (จอม-ไวภูณัฐ) ปิตามภรณ์ (ทรงเครื่องเหลือง) หริ (ผู้สงวน) ปัญญาทุหรือปัญญาหุ (ผู้ทรงอาวุธ 5 อย่าง) คือ สังข์ปาณจะฉันยะ จักรสุพรรณศรี คทาเกาโมทเกี ธนุสารนกะ และพระขรรค์... อนันตะ (ผู้ไม่มีที่สุด) ฯลฯ และยังมีพระนามอื่นอีกมากมายอาทิ พระวิษณุ พระจักรี พระกฤษณะ พระไศสพ พระโควินท์ พระไตรวิกรม พระครุฑพ่าห์ พระสีกร ฯลฯ (ส. พลายน้อย, 2540, หน้า 41)

พระยาสังฆาภิรมย์ (2517, หน้า 34-38) กล่าวว่า ตามคัมภีร์วราหปุราณะ พระนารายณ์คือ พระพรหมผู้เป็นอรุปกเทพ (เทพที่ไม่มีตัวตน) เมื่อพระพรหมมีประสงค์จะสร้างโลกจึงแบ่งภาคพระองค์เองเป็นรูปกเทพปรากฏเป็นพระพิฆณุ หรือพระนารายณ์ และพระพรหมทรงประทานพรให้แก่พระนารายณ์เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งปวง เป็นที่นับถือแห่งชนทั้งหลาย เป็นผู้ปฏิบัติตามความปรารถนาของพระพรหมและเทวดาทั้งหลาย คราใดที่เกิดยุคเชษฐพระนารายณ์จะเสด็จไปปราบคนชั่วตามโองการของพระพรหมหรือตามเทวบัญชาของเหล่าเทวดา โดยแปลงร่างเป็นสัตว์บ้าง มนุษย์บ้าง เรียกว่า “พระนารายณ์อวตาร” ซึ่งมีหลายสิบปางแต่ปางที่สำคัญ ๆ ได้แก่ (1) ปางมัตสยวตาร แปลงร่างเป็นปลาไปปราบสังขอสูรหรือหัยศรีพอสูรผู้ขโมยคัมภีร์พระเวทของพระพรหม (2) ปางกูรมาวตาร แปลงร่างเป็นเต่าปราบอสูรมัจฉาที่คิดทำลายแผ่นดินที่ตั้งเขาพระสุเมรุ (3) ปางวราหาวตาร แปลงร่างเป็นสุกรเพื่อปราบหริณัยักษ์ซึ่งจะม้วนแผ่นดินทั้ง 4 ทวีปไปทิ้งบาดาล (4) ปางนรสิงหาวตาร แปลงร่างเป็นครึ่งราชสีห์ครึ่งมนุษย์ไปปราบหิรณดาสูรผู้กำเริบตั้งตัวตีเสมอเทียมพระพุทธรเจ้า (5) ปางวามनावตาร แปลงร่างเป็นคนเตี้ยแคระเพื่อปราบดาวันดาสูรหรือท้าวพลีราชอสูรที่ขโมยแผ่นดินจากพระผู้เป็นเจ้าแล้วรังแกสัตว์มนุษย์และเทวดา (6) ปางปรศุรามาวตาร อวตารเป็นบุตรของพราหมณ์ชมัทคินีมีขวานเพชรเป็นอาวุธอันเป็นที่มาของฉายาว่าปรศุรามหรือรามสูร ทรงปราบกษัตริย์ออรุณที่รังแกพราหมณ์ (7) ปางรามจันทรวตาร หรือปางรามาวตาร เป็นปางที่ ชาวไทยรู้จักมากที่สุด

พระนารายณ์ทรงแบ่งภาคอวตารเป็นพระรามปราบราพณ์หรือทศกัณฐ์ (8) ปางกฤษณาวตาร พระนารายณ์แบ่งภาคอวตารเป็นพระกฤษณะไปปราบท้าวพาดาสูร (9) ปางพุทธาวตารหรือสมณวตาร พระนารายณ์อวตารเป็นพระสมณโคดมพุทธเจ้าเพื่อประทานพระธรรมแก่ชาวโลก และ (10) ปางกัลกียาวตาร พระนารายณ์อวตารลงมาเป็นมหาบุรุษชื่อกัลกิเพื่อปราบคนพาล

สีพระวรกายของพระนารายณ์นั้นต่างกันตามยุคโดยในสัตยยุคมีกายสีขาว ในไตรคายุคเป็นสีแดง หากเป็นกัลกียุคจะมีสีกายเป็นสีดำซึ่งช่างเขียนมักจะแก้ไขเป็นสีดอกตะแบกอาจเพราะเห็นว่า สีดำนั้นมีดูไม่งาม (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2547, หน้า 67)

รูปของพระนารายณ์มักปรากฏเป็นชายหนุ่มมีสีกร ทรงตรี คทา สังข์ และจักร พระวรกายเป็นสีชมพูอมม่วงแบบสีดอกตะแบก มีครุฑเป็นพาหนะ ประทับเหนือบัลลังก์พระอนันตนาคราช ทรงสถิตอยู่ ณวิมานเรียกว่าไวกูณฐ์ ในเกษียรสมุทร มีพระลักษมีเทพเจ้าแห่งโชคลาภและความดีเป็นมเหสี (มนตรี ตราโมท, 2537, หน้า 12)

ความเชื่อในองค์พระนารายณ์ของนักดนตรีวงไทยบรรเลงจากการสัมภาษณ์ปรากฏดังต่อไปนี้

ปริญญาก้าวละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 16 มีนาคม 2547) กล่าวว่า “ผมกราบไหว้พระนารายณ์ในฐานะเทพเจ้าที่วงเรายังเชิญมาในพิธีไหว้ครูประจำปี ผมไม่มีความเชื่ออื่น ๆ ต่อท่าน”

ทวีศักดิ์ จันทรัง (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 26 ธันวาคม 2546) กล่าวว่า “ผมเข้าร่วมพิธีไหว้ครูประจำปีกับวงทุกปีไม่เคยขาด เพราะรู้ดีว่าเป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์โดยเฉพาะตอนอ่านโอองการเชิญครูเทวดา ผมขนลุกชู่ทุกครั้ง ผมไม่ค่อยมีความรู้เกี่ยวกับเทพเจ้า รู้จักดีแต่องค์พระคเณศ พระพิราพและพ่อแก่ สำหรับพระนารายณ์นั้นผมก็กราบไหว้ตามผู้ใหญ่และสักการบูชาในพิธีไหว้ครูเท่านั้น ไม่ได้มีรูปท่านไว้เคารพที่บ้าน”

วิรัช เขียวชะอุ่ม (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 16 มีนาคม 2547) กล่าวถึง ความเชื่อต่อพระนารายณ์ว่า ตนเองเชื่อตามที่ได้ยินมาเรื่องพระนารายณ์สามารถแปลงร่างได้ และมีอิทธิฤทธิ์แต่ตนเองไม่ได้กราบไหว้หรือบนบานต่อพระนารายณ์ในยามปกติ เพียงแต่สักการบูชาในพิธีไหว้ครูประจำปีเท่านั้น

ศรชัย แดงสกุล (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 16 มีนาคม 2547) กล่าวว่า “ผมไม่รู้จักด้วยซ้ำว่า ศิริพระนารายณ์ คือ องค์ไหน ผมรู้จักและจำได้แต่ศิริพระพรหม พระคณศพระพิราพ พ่อแก่ แต่ผมก็เคารพพระนารายณ์ และกราบไหว้บูชาในวันไหว้ครูประจำปีครับ”

ประยงค์ สีนะแว (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 26 ธันวาคม 2546) กล่าวว่า “ผมรู้จากคำบอกเล่าของคนในวงว่าพระนารายณ์เป็นเทพเจ้าของพวกพราหมณ์ ผมก็เคารพท่าน แต่ไม่ได้กราบไหว้ประจำหรือออกชื่อเหมือนพ่อแก่”

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับพระนารายณ์ของนักดนตรีวงไทยบรรเลงว่า นักดนตรีวงนี้เชื่อว่าพระนารายณ์เป็นเทพเจ้าชั้นสูงที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ได้รับอัญเชิญมาประดิษฐานในพิธีไหว้ครูประจำปี นักดนตรีผู้ให้ข้อมูลทุกคนสักการะบูชาพระนารายณ์ในพิธีไหว้ครู แต่ไม่ได้มีรูปเคารพพระนารายณ์ไว้บูชาที่บ้านตนเอง

พระคณศ พระคณศหรือพระพินเนศวรหรือพระคณปติ เทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีประวัติแตกต่างกันไปตามตำนานหลายตำนาน ซึ่งอาจเนื่องมาจากคติความเชื่อและค่านิยมในการนับถือบูชาในแต่ละยุคสมัยที่แตกต่างกัน

พระยาสังฆาภิรมย์ (2517, หน้า 209-211) กล่าวว่า พระคณศหรือพระวิมเนศวรเป็นโอรสของพระอิศวรกับพระอุมา มีลักษณะรูปร่างเป็นมนุษย์อ้วนเตี้ย ท้องพลุ้ย หนุ่ย มีกายสีแดง มี 4 กร มีหนูปืนพาหนะ ลักษณะพิเศษประจำพระองค์ คือ มีเศียรเป็นช้างและมีงาข้างเดียว เหตุที่พระวิมเนศวรมีเศียรเป็นช้างนั้นเนื่องด้วยในครั้งที่พระอิศวรโปรดให้จัดพิธีโสกันต์แก่พระวิมเนศวรมีเทพมาชุมนุมกันอย่างพร้อมเพรียง แต่พระนารายณ์มิได้เสด็จมาร่วมงาน พระอิศวรจึงมีบัญชาให้พระวิศวกรรมไปเชิญเสด็จพระนารายณ์ ซึ่งขณะนั้นพระนารายณ์กำลังบรรทมอยู่ เมื่อโดนรบกวนพระนารายณ์จึงบิณฑขื่นว่าลูกหัวหายนี่กวนนัก เมื่อพระนารายณ์รับสั่งเช่นนั้นเศียรของพระวิมเนศวรก็ขาดออกจากกายตามวาจาสิทธิ์ของพระนารายณ์ พระอิศวรจึงโปรดให้พระวิศวกรรมไปตามหาเศียรพระวิมเนศวรจนทั่วทุก ๆ โลกก็ไม่พบ เมื่อจะกลับมาเข้าเฝ้าพระอิศวร พระวิศวกรรมพบช้างตัวหนึ่งนอนหันหัวไปทางทิศตะวันตก จึงตัดเอาหัวช้างตัวนั้นไป

ถวายพระอิสวร แล้วพระอิสวรและทวยเทพจึงเอาหัวข้างต่อเข้ากับองค์พระวิเมนศวร พระวิเมนศวรจึงมีเศียรเป็นข้างตั้งแต่บัดนั้น

สาเหตุที่พระวิเมนศวรมีงาเดียวนั้นเล่ากันว่า ครั้งหนึ่งปรศุรามขึ้นไปขอเฝ้า พระอิสวรที่เขาไกรลาส ขณะนั้นพระอิสวรกำลังบรรทมอยู่ พระวิเมนศวรจึงห้ามปรศุราม มิให้เข้าไปรบกวณ ปรศุรามถือว่าตนเป็นคนโปรดของพระอิสวร คือดิงจะเข้าไปจึงเกิด วิวาทรบกัน ปรศุรามขว้างขวานวิเศษที่พระอิสวรประทานให้ออกไป พระวิเมนศวร เห็นว่า เป็นเทพศาสตราของพระบิดาก็ไม่ต่อสู้เพียงแต่ก้มลงรับไว้ด้วยงาข้างหนึ่ง ขวาน นั้นจึงตัดงาข้างนั้นขาดสะบั้น (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2547, หน้า 78)

กรมศิลปากร, สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (2545, หน้า 73-74) กล่าวถึง เศียรพระคเณศสีแดงที่จัดตั้งบนแท่นบูชาในพิธีไหว้ครุคนตรีไทยว่า อาจเนื่องมาจาก สีของพระกายเดิมหรืออาจจะสืบเนื่องด้วยคติความเชื่อตามคัมภีร์นารายณ์สิบปางที่กล่าวว่า พระคเณศทรงถือกำเนิดมาจากพระเพลิง และยังมีความเชื่อว่ากายของพระคเณศเป็นสีแดง เนื่องจากพระองค์ทรงถือกำเนิดมาจากคอกบัวที่ผุดขึ้นในพระนาภีของพระนารายณ์

กรมศิลปากร, สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (2545, หน้า 70-71) กล่าวถึง ความเชื่อเกี่ยวกับพระคเณศในด้านนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ว่า สืบเนื่องมาจาก คติความเชื่อของชาวอินเดียที่เชื่อว่าพระคเณศเป็นเทพเจ้าผู้สติปัญญาเฉลียวฉลาดมาก สามารถจดจำท่าร้ายรำของพระศิวะที่มีชื่อว่า “ตาณทว” อันมีลีลาท่าฟ้อนรำทั้งหมด 108 ท่าได้หมด โดยคติความเชื่อของชาวอินเดียข้างต้นได้ถ่ายทอดผ่านงานศิลปะรูปเคารพ พระคเณศปางเต้นรำหรือนาฏยคเณศ ประดิษฐานไว้ตามศาสนสถานในประเทศอินเดีย นอกจากนี้ตามคัมภีร์นาฏยศาสตร์ของอินเดียกล่าวว่าก่อนจะเริ่มการแสดงนาฏศิลป์ของ อินเดีย จะบูชากราบไหว้พระคเณศเพื่อขอให้พระองค์ทรงประสาทพรแห่งความสำเร็จ และอย่าให้มีอุปสรรคในการแสดง โดยมักนิยมสักการะพระคเณศในปางเต้นรำหรือนาฏยคเณศ

ชาวอินเดียโดยทั่วไปยังมีคติความเชื่อว่าพระคเณศเป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จ เนื่องด้วยพระองค์เป็นเทพผู้ขจัดอุปสรรคทั้งปวง ชาวอินเดียส่วนใหญ่จึงนิยมสักการบูชา พระคเณศก่อนการประกอบกิจกรรมใด ๆ ชาวอินเดียนับถือพระคเณศเป็นเทพเจ้าที่ขจัดอุปสรรคความขัดข้องทั้งหลาย จึงกราบไหว้บูชาก่อนการเดินทาง ก่อนการปลูกสร้าง

บ้านเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อนการเล่าเรียนหนังสือและก่อนการประพันธ์ วรรณคดี หรือแต่งหนังสือ ต้องบูชาและกล่าวสรรเสริญพระคเณศก่อนเสมอเพื่อให้เกิดความเจริญ สวัสดิมงคล กวีหรือผู้แต่งหนังสือต่างนับถือว่าพระคเณศเป็นครู ดังนั้น ในหนังสือ วรรณคดีของอินเดีย กวีจะรณาคำไหว้บูชาพระคเณศเพื่อประสิทธิ์ประสาทความสำเร็จ แก่หนังสือเล่มนั้น ในภาคใต้ของอินเดียมีผู้นับถือบูชาพระคเณศมากกว่าภาคอื่น ๆ นั้น มีการกำหนดให้เด็กนักเรียนกล่าวคำไหว้พระคเณศก่อนการเริ่มอ่านหนังสือในโรงเรียนด้วย (ส. พลายน้อย, 2544, หน้า 25)

เสฐียร โกเศศ (2510, หน้า 205-210) กล่าวถึง การนับถือพระคเณศในประเทศไทย ว่า แต่เดิมนั้นชาวไทยนับถือพระคเณศตามคติความเชื่อว่าเป็นเทพเจ้าแห่งวิชาและศาสตร์ ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงศึกษาค้นคว้าวรรณคดี สันสกฤตของอินเดียฉบับภาษาอังกฤษ ได้ทรงทราบว่า พระคเณศเป็นเทพเจ้าแห่งศิลป- วิทยาจึงทรงนำมาใช้เป็นตราสัญลักษณ์ของวรรณคดีสโมสรและตราของกรมศิลปากร

ส. พลายน้อย (2544, หน้า 26) กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงโปรดยงานด้านการประพันธ์และการแสดง ทรงมีพระราชศรัทธาในพระคเณศ ดังเห็นได้จากพระองค์ทรงขอพรจากพระคเณศในงานพระราชพิธีฉลองลิลิตนารายณ์ สิบปาง ด้วยเหตุดังกล่าวอาจเป็นที่มาของการนิยมนับถือบูชาพระคเณศของผู้ประกอบ- อาชีพด้านศิลปศาสตร์และนาฏยศาสตร์

จิรุตสา ซาชาชีวะ (2531, หน้า 150) กล่าวว่า พระพิฆเนศวรเป็นเทพเจ้าที่รู้จัก แพร่หลายในหมู่ชาวไทยว่าเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยา ความฉลาดรอบรู้ และมีเรื่องเล่าว่า พระมหาฤๅษีวยาสะเชื่อว่าพระคเณศได้ทรงอนุเคราะห์สติปัญญาแก่ตนในการรณาคัมภีร์มหาภารตะจนสำเร็จ

ข้อมูลสัมภาษณ์นักดนตรีวงไทยบรรเลง ปรากฏความเชื่อต่อพระคเณศดังต่อไปนี้

พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 23 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า “ที่เชื่อว่าพระคเณศมีความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะเทพแห่งสติปัญญาและเป็นผู้บันดาลความสำเร็จแก่เราหากเรากราบไหว้บูชาท่าน ชีวิตก็คลุกคลีอยู่กับดนตรีไทยและมีโอกาส พบปะศิลปินสาขาอื่น ๆ เท่าที่พี่ทราบทุกคนนับถือพระคเณศ เชื่อว่าท่านเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด”

ปริญญาก้าวละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 23 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า ตนเองมีความเชื่อว่าพระคณศเป็นเทพแห่งศิลปวิทยาตามที่ได้รับการปลูกฝังและจากการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง เนื่องจากบรรพบุรุษเป็นครอบครัวนักดนตรีไทยและสนใจศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพระคณศและเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับดนตรีไทย ปริญญาก้าวละเอียดกล่าวต่อไปว่าตนเองไหว้บูชาพระคณศในพิธีไหว้ครูประจำปีเท่านั้น ไม่ค่อยระลึกถึงหรือเอ่ยนามพระคณศนัก

สุณี วิไล (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 23 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า “พี่เชื่อว่าพระคณศเป็นเทพแห่งสติปัญญา พี่จะเอ่ยชื่อท่านก่อนซ้อมหรือต่อเพลงให้จดจำได้ดี ก่อนการแสดงทุกครั้งพี่ไหว้และเอ่ยชื่อพระคณศกับพ่อแก่เพื่อขอให้ร้องเพลงได้ไพเราะ พี่ไม่ได้บูชาพระคณศที่บ้านแต่พี่ตั้งหิ้งบูชาและมีรูปพ่อแก่ห้อยคอบูชาตลอด”

จิรวุฒิ อยู่กำเนิด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 23 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า ตนเองนับถือบูชาพระคณศ เพราะเชื่อว่า ท่านเป็นเทพแห่งศิลปวิทยา และตนเองเป็นนักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์จึงเคารพนับถือพระคณศมากเป็นพิเศษ เคยอธิษฐานขอให้พระคณศช่วยให้ได้เป่าปี่ในงานแสดงสำคัญ ๆ ก็ได้ตามที่ขอ จิรวุฒิ อยู่กำเนิด กล่าวว่า ตนเองอายุน้อยจึงไม่ค่อยได้รับเลือกให้แสดงงานใหญ่ ๆ

วิรัช เขียวชะอุ่ม (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 16 มีนาคม 2547) กล่าวว่า “ผมเป็นครูสอนดนตรีไทยและเล่นดนตรีไทยมาตลอด จึงได้รับการถ่ายทอดจากครูอาจารย์และบรรดาผู้รู้เกี่ยวกับดนตรีไทยว่าพระคณศเป็นเทพแห่งศิลปวิทยา ผมเชื่อและกราบบูชาตามที่ได้รับการบอกเล่ามา”

ความเชื่อต่อพระคณศของนักดนตรีวงไทยบรรเลงผู้ให้ข้อมูลแสดงให้เห็นว่านักดนตรีมีความเชื่อต่อพระคณศในทิศทางเดียวกันคือเชื่อว่าเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยามีผู้นับถือบูชาพระคณศ ในฐานะเทพเจ้าผู้ขจัดอุปสรรคความขัดข้องน้อย แต่นักดนตรีบางคนเชื่อว่าการกราบไหว้บูชาพระคณศเป็นประจำ พระองค์จะอำนวยพรให้มีความสำเร็จตามที่ขอ

ความเชื่อเกี่ยวกับคุริยเทพหรือครูเทวดา

นักดนตรีไทยและนักวิชาการด้านดนตรีไทยบางท่าน เช่น อาจารย์มนตรี ตราโมท ขนานนามพระวิษณุกรรม พระปญฺธิขรและพระประโคนธรรพว่าคุริยเทพ แต่บางท่านก็เรียกขานเทพทางคุริยาศาสตร์คนตรีทั้งสามองค์ว่า ครูเทวดา

พระวิษณุกรรม พระวิษณุกรรมมีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น พระวิศวกกรรม พระวิสสุกรรม พระพิณกรรม พระเวสสุกรรม คนโบราณมักเรียกพระวิษณุกรรมว่า “เพชรณฺธุกรรม” พระองค์เป็นเทพเจ้าผู้มีชื่อเสียงในทางการช่างการก่อสร้างต่าง ๆ (ส. พลายน้อย, 2540, หน้า 105)

มนตรี ตราโมท (2526, หน้า 4-8) กล่าวว่า พระวิษณุกรรมเป็นนายช่างใหญ่ของเทวดา ในด้านดนตรีไทยนั้นมีความเชื่อว่า พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างเครื่องดนตรีไทยให้บังเกิดเสียงไพเราะ และยังมีเรื่องเล่าตามตำนานว่า ในกาลสมัยก่อนมนุษย์ทั้งหลายจะร้องเล่นอะไรก็ไม่เป็นระเบียบ ใช้ถ้อยคำหยาบโสน อีกทั้งยังปราศจากจังหวะทำนองที่ไพเราะ พระอินทร์จึงมีเทวบัญชาให้พระวิษณุกรรมลงมาสั่งสอนมนุษย์ให้รู้จักร้องรู้จักเล่น และพระองค์ยังบันดาลให้เครื่องดนตรีมีเสียงไพเราะให้มนุษย์เล่นสืบมา ดังคำอ่านโอองการไหว้ครูดนตรีไทยเพื่ออัญเชิญพระวิษณุกรรมที่ว่า “...ท่านประสิทธิ์สถาปสรรค์เครื่องเล่นสิ่งสารพันในแหล่งหล้า...”

พระวิษณุกรรมตามตำราของชาวอินเดียมีกายสีเขียว แต่ตามคติความเชื่อของไทยกล่าวว่า พระองค์มีกายสีเขียว ทรงฆาฏาและอาภรณ์ทองคำ ถือกทา และถือหางนกยูงเป็นเครื่องมือเพื่อโบกพัดสิ่งต่าง ๆ ที่ทรงสร้าง ปัจจุบันรูปประติมากรรมพระวิษณุกรรมในเมืองไทยมักสร้างให้พระหัตถ์ขวาถือฆ้อง (เครื่องมือช่างไม้) ที่มีลักษณะคล้ายจอบเป็นเครื่องมือในการถากหรือขุดไม้ให้มีผิวเรียบ และพระหัตถ์ซ้ายถือลูกดิ่ง ชาวไทยนับถือว่า พระองค์เป็นบรมครูของผู้มีอาชีพช่างทุกแขนง นอกจากนี้พระวิษณุกรรมยังเป็นที่เคารพบูชาของพวกละครชาตรี ดังกล่าวไว้ในตำนานละครชาตรีว่าพระวิษณุกรรมประทับอยู่ที่เสากลางโรงละครเพื่อปกป้องอันตรายแก่ผู้แสดง และยังบันดาลให้การแสดงละครประสบผลสำเร็จเป็นที่ชื่นชอบของผู้ชม ซึ่งคติความเชื่อดังกล่าวเป็นที่มาของการทำเสาปักผ้าแดงไว้ตรงกลางโรงในการแสดงละครชาตรี (ส. พลายน้อย, 2544, หน้า 112)

จากการสัมภาษณ์นักดนตรีไทยวงไทยบรรเลงเกี่ยวกับความเชื่อต่อพระวิฆณุกรรม ปรากฏว่า นักดนตรีวงนี้แทบทุกคนต่างมีความเชื่อตามที่ได้รับการบอกเล่าต่อ ๆ มาว่า พระวิฆณุกรรมทรงสร้างเครื่องดนตรีไทยให้มีขึ้นในโลกมนุษย์ และเป็นบรมครูทางการช่างทุกสาขา ดังข้อมูลสัมภาษณ์ต่อไปนี้

ปรารภ แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 15 มีนาคม 2547) กล่าวว่า ตนเองเชื่อตามที่ได้รับการปลูกฝังจากบรรพบุรุษว่า พระวิฆณุกรรมทรงสร้างเครื่องดนตรีไทยขึ้นเป็นครั้งแรก ตนเองไม่มีความเชื่ออื่นนอกเหนือจากที่กล่าวมา

เอื้อง สิงโต (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 15 มีนาคม 2547) กล่าวว่า “ลุงได้รับการบอกเล่าว่าพระวิฆณุกรรมเป็นศิลปินเอกของเหล่าเทวดาที่พระอินทร์ให้แปลงกายลงมาในเมืองมนุษย์เพื่อสอนการร้องการละเล่นต่าง ๆ”

วิรัช เขียวชะอุ่ม (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 16 มีนาคม 2547) กล่าวว่า “ผมเชื่อตามที่ได้รับการบอกเล่าจากอาจารย์เบิ้ม (อาจารย์ศิริ นักดนตรี) เกี่ยวกับความเป็นบรมครูทางช่างของพระวิฆณุกรรม ผมก็เคารพนับถือ แต่ทั่ว ๆ ไปผมไม่ได้กราบไว้บูชาหรือระลึกถึงท่าน”

สมจิตร สายสุวรรณ (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 26 ธันวาคม 2546) กล่าวว่า “ผมเชื่อว่าพระวิฆณุกรรมเป็นนายช่างใหญ่ตามที่เคยอ่านหนังสือพบว่าท่านเป็นผู้สร้างวิมานแก่เทวดาทั้งหลาย ซึ่งน่าเป็นไปได้เพราะชาวไทยก็นับถือท่านเป็นครูทางการช่างจนถึงปัจจุบัน”

พระปัญจสิข พญาลิไท (2526, หน้า 115) กล่าวถึง พระปัญจสิขในหนังสือไตรภูมิพระร่วงไว้ว่า เมื่อครั้งที่พระปัญจสิขยังเป็นมนุษย์ได้ทำบุญกุศลไว้มาก ครั้นตายไปจึงได้เกิดในชั้นจาตุมหาราชิกา นุ่งผ้าขาวบริสุทธิ์เกล้าผมชักมวยเป็น 5 เกล้าและปล่อยปลายผมห้อยลงไปข้างหลังทุกอัน ด้วยเหตุที่มีผมเกล้ามวย 5 เกล้าดังกล่าว จึงได้ชื่อว่าปัญจสิข

ยังมีเรื่องเล่าในบางตำนานว่า แต่เดิมปัญจสิขเป็นเด็กเลี้ยงโคไว้ผม 5 แหยม มีจิตใจเลื่อมใสศรัทธาในการสร้างกุศล เมื่อตายไปจึงได้เกิดเป็นเทพบุตรชื่อว่า “ปัญจสิข-กนัพพะเทพบุตร” มีมังกุฎ 5 ยอด ร่างกายเป็นสีทอง ทรงภูษาสีแดงมีคุณทล ทรงอาภรณ์

เรื่องร้องไปด้วยเครื่องทองและเงินยวง มีความสามารถในการคิดพินและขับลำนำเป็น
เลิศ จนเป็นที่โปรดปรานของพระสมณโคตมพุทธเจ้า (มนตรี ตราโมท, 2537 หน้า 15)

ส. พลายน้อย (2544, หน้า 239-243) กล่าวว่า คัมภีร์ลัทธิปัญหสูตรกล่าวถึงความ
ไพเราะของการบรรเลงพินและขับลำนำของพระปัญจสิขร เมื่อครั้งพระอินทร์บังเกิด
บุพนิมิตมองเห็นมรรณภัยคุกคาม จึงมีความหวาดหวั่นในพระทัยใครจะไปเข้าเฝ้าพระ-
พุทธเจ้าเพื่อทูลถามปัญหาที่หวั่นเกรง ขณะที่พระพุทธรองค์เสด็จไปประทับ ณ ถ้ำอิน-
ทศาลคูหา (ถ้ำช้างน้ำ) ใกล้หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อบ้านป่ามะม่วง (อัมพสันตคาม) พระอินทร์
จึงมีดำริให้ปัญจสิขรเทพบุตรไปทูลขอโอกาสต่อพระพุทธเจ้าเมื่อปัญจสิขรเทพบุตร
ทราบพระประสงค์ของพระอินทร์ก็จับพินอันมีสีเลื่อมเหลืองดั่งผลมะตูมสดตระพอง-
พินก็ทำด้วยทอง คันพินทำด้วยแก้วอินทนิล สายก็เป็นเส้นเงินยวง ลูกบิดเป็นแก้ว
ประพาฬมีสายจำนวน 50 สายที่ขึ้นเสียงดีได้ไพเราะ จากนั้นปัญจสิขรเทพบุตรก็เดินทาง
ไปเฝ้าพระพุทธเจ้ายังถ้ำอินทศาลคูหา เข้าไปนั่งใกล้ ๆ ที่ประทับของพระพุทธรองค์ แล้ว
จับพินขึ้นคิดและขับลำนำเป็นทำนองพรณนาสรรเสริญพระพุทธรคุณ พระธรรมคุณ และ
พระสังฆคุณ เมื่อปัญจสิขรเทพบุตรคิดพินและขับลำนำจบลง พระพุทธเจ้าทรงพระมหา-
กรุณาตรัสว่าเสียงพินและเสียงขับร้องช่างละมุนละม่อมกลมกล่อมไพเราะนัก เมื่อ
ปัญจสิขรเทพบุตรเห็นสบโอกาสเหมาะ จึงกราบทูลขออนุญาตพระพุทธรเจ้าให้พระอินทร์
และบริวารเข้าเฝ้า ซึ่งพระพุทธรองค์ก็โปรดประทานอนุญาต

จากการที่พระปัญจสิขรมีความเป็นเลิศทางการคิดพินและขับร้อง บรรดานัก
ดนตรีไทยจึงยกย่องนับถือกันว่า เป็นบรมครูพินและการขับร้อง ดังปรากฏในเพลงยาว
ไหว้ครูมโหรีตอนหนึ่งว่า

ขอรุ่งเก้งเกล้าบังกชเกษ	ไหว้ไทเทเวศเป็นใหญ่
อันเรื่องรู้ครุกรอบพินชัย	สถิตในน้อชั้นกามา
ทรงนามชื่อปัญจสิขร	ได้สั่งสอนสาธุศิษย์ในแหล่งหล้า
เป็นตำรับรับร้องสืบมา	ปรากฏเกียรติในแผ่นดินดอน

(เจ้าพระยาพระคลัง (หน))

อธิบายคำศัพท์ น้อยชั้นกามา คือ นกามาจร หมายถึง สวรรค์ 6 ชั้น ได้แก่ (1) ชั้นจาตุมหาราช หรือมหาราชิกา (2) ชั้นดาวดึงส์ (3) ชั้นยามา (4) ชั้นดุสิต (5) ชั้นนิมมานรดี และ (6) ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี

คำอ่านโครงการไหว้ครูประจำปีเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2546 ของวงไทยบรรเลงกล่าวอัญเชิญพระปัญจสิขรไว้ว่า “...พระปัญจสิขร พระกรเชือถือพิณดีด ดังเสนาสนั่น...”

จากการสัมภาษณ์นักดนตรีวงไทยบรรเลงเกี่ยวกับความเชื่อต่อพระปัญจสิขรปรากฏว่า บรรดานักดนตรีที่ให้ข้อมูลมีความเชื่อดังนี้

ประนอม ยันต์นาวา (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 26 ธันวาคม 2546) กล่าวว่า “พี่เชื่อตามที่ได้รับการบอกเล่าว่า พระปัญจสิขรเป็นครูแห่งการขับร้อง พี่เป็นนักร้องเพลงไทย ก็เชื่อถือท่านมาก เวลาก่อนร้องเพลงในงานใหญ่ ๆ พี่จะยกมือไหว้เอ่ยชื่อท่านและขอให้พี่ร้องเพลงได้ไพเราะ”

ชื่น แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 15 มีนาคม 2547) กล่าวว่า ตนเองมีความเชื่อตามที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษนักดนตรีไทยว่าพระปัญจสิขรเป็นครูพิณและครูแห่งการขับร้อง ส่วนใหญ่จะเคารพบูชาในพิธีไหว้ครู และพนมมือไหว้พร้อมกับเอ่ยนามท่านพร้อมเทพเจ้าและครูเทวดาอื่น ๆ ก่อนที่จะออกจากบ้านไปแสดงตามที่ต่าง ๆ เพื่อความปลอดภัยในการเดินทางและประสบความสำเร็จในการแสดง

ศุภชัย ลาภศรี (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 16 มีนาคม 2547) กล่าวว่า “ผมฟังมาจากผู้ใหญ่ในวงว่าพระปัญจสิขรเป็นครูของการขับร้องก็เชื่อตาม ปกติผมกราบไหว้ท่านเฉพาะตอนเข้าร่วมพิธีไหว้ครูประจำปี ไม่เคยสักการบูชาส่วนตัว”

แป้น ฤทธิชัย (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 23 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า “ลุงเชื่อเหมือนกับนักดนตรีไทยส่วนใหญ่ที่เชื่อตาม ๆ กันมาว่า พระปัญจสิขรเป็นครูพิณและครูขับร้อง ลุงก็เคารพนับถือและบูชาท่าน โดยทั่วไปลุงกราบไหว้และระลึกถึงท่านในพิธีไหว้ครูเท่านั้น ปกติลุงจะกราบไหว้เอ่ยชื่อพระพิราพและพ่อแก่ก่อนการแสดงทุกครั้ง นอกจากนี้เวลามีเรื่องเดือดร้อนหรือมีปัญหาลุงมักจะบนให้พ่อแก่ช่วยทุกครั้ง”

สุณี วิไล (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 23 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า “พี่ได้ยินเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระปัญจสิขรว่า ท่านเป็นครูพิณและครูการขับร้อง พี่ก็เชื่อและนับถือท่านเป็น

ครูเหวคา ก่อนจะร้องเพลงทุกครั้ง พี่ก็จะไหว้และนึกถึงท่านเพื่อช่วยให้พี่ร้องเพลงไม่ติดขัด”

พระประโคนธรรพ พระประ โคนธรรพ หรือพระปรคนธรรพ คือ พระนารทมนี ผู้คิดประดิษฐ์พิณขึ้นเป็นครั้งแรก กล่าวกันว่า ท่านเป็นครูเฒ่าของพวกคนธรรพ ที่ถือว่า เป็นยอดแห่งคนธรรพทั้งปวง จึงได้รับสมญานามว่า พระปรคนธรรพ (พระประ โคนธรรพ)

นอกจากนี้ยังมีชื่อเรียกอื่น ๆ อีก อาทิ มหาคนธรรพ เทพคนธรรพ คนธรรพราช เนื่องจากเป็นผู้ชำนาญและเก่งเลิศในการขับร้องรวมทั้งการคิดสืตี่เป่า อันเป็นคุณสมบัติ สำคัญของพวกคนธรรพ นักดนตรีไทยนับถือพระประ โคนธรรพว่าเป็นครูใหญ่ ที่สำคัญ องค์หนึ่ง ดังปรากฏในคำอ่านโองการไหว้ครูดนตรีไทยประจำปีตอนหนึ่งว่า “...พระ- ประ โคนธรรพพระครูเฒ่า พระคุณท่านนั้นเล่าสืบต่อ ๆ มาจนบัดนี้ (มนตรี ตราโมท, 2526, หน้า 12-13)

พระนารทมนี คือ พรหมฤาษีเป็น 1 ในประชาบดี 10 คน (ผู้เป็นใหญ่เหนือประชา หมายถึง เป็นผู้สร้างสัตว์ทั้งหลาย คำว่า ประชาบดี นี้ใช้เรียกพระพรหม พระอินทร์และ เทวดาอื่น ๆ) เล่ากันว่า พระนารทเป็นโอรสของพระพรหมซึ่งพระพรหมแบ่งภาค พระองค์เองออกเป็นพระเทวองค์หนึ่งนามว่า นางศตะรุปา (ร้อยรูป) นางศตะรุปานี้คือ พระสรีสวัสดิซึ่งในปางที่พระพรหมแบ่งภาคพระองค์ออกเป็นชายภาคหนึ่งและหญิงภาค หนึ่ง ส่วนที่เป็นหญิง คือ นางศตะรุปา ส่วนภาคที่เป็นชายมีนามว่า วิจารณ์ พระพรหมและ นางศตะรุปาได้ช่วยกันสร้างสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ โดยทั้งสองได้ประทับอยู่ในที่รโหฐานเป็น เวลานาน 100 ปีสวรรค์ จึงบังเกิดพระมนุสวามัญ (ผู้มีกำเนิดจากพระสวามัญหรือ พระพรหม) และวิจารณ์ จากพระมนูนี้เองที่มนุษย์ถือกำเนิดขึ้น นอกจากนี้พระมนูยังได้ สร้างประชาบดีขึ้น 10 คนเพื่อเป็นผู้สร้างมนุษย์สืบมา (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า- เจ้าอยู่หัว, 2547, หน้า 145, 157)

บางตำนานกล่าวว่า พระนารทเกิดจากพระนลาฏของพระพรหม ส่วนคัมภีร์วิษณุ ปุราณะกล่าวว่า พระนารทเป็นโอรสของพระกัศยปหรือพระกศป (ผู้มีฟันดำ) โดยทั่วไป คนไทยเรียก พระนารทมนีหรือฤาษีนารทมนีว่า “ฤาษีนารอด” (ส. พลายน้อย, 2544, หน้า 223-224)

พระยาธำมณี (2517, หน้า 164-165) กล่าวว่า ในสมัยใดเทพเชื่อกันว่า พระกศปหรือกศยปเทพบิดรเป็นพระผู้สร้างองค์หนึ่งด้วยเป็นผู้ให้กำเนิดเทวดา มนุษย์ และสัตว์ทั้งหลาย จึงมีนามว่าพระประชาบดี พระกศปมีที่สถิต ณ เหมภูมบรรพต

สัจ ภูเขทอง (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 28 ธันวาคม 2546) กล่าวถึง พระประโคน-
ธรรพ ว่านักดนตรีเป่าพาทย์เชื่อกันว่า ท่านเป็นดุริยเทพผู้ควบคุมจังหวะในการเล่นดนตรี
ไทย และยังมีความเชื่อว่า ท่านประทับอยู่ที่ตะโพน ดังนั้น ในพิธีไหว้ครูดนตรีไทยจะ
ต้องจัดตะโพนไว้บนแท่นบูชาและตะโพนนั้นจะมีผ้าสีขาวพันรอบห่อหุ้มไว้ เสมือนการ
นุ่งผ้าให้ตะโพนเพื่อเป็นการสักการบูชา การที่นักดนตรีไทยนับถือตะโพนเป็นครูนั้น น่า
จะรับอิทธิพลมาจากฝ่ายนาฏศิลป์ เนื่องจากในการคิดสร้างลีลาท่าร่ายรำของฝ่ายนาฏศิลป์
นั้นไม่จำเป็นต้องใช้เสียงเพลง เพียงแต่มีเสียงจังหวะที่ต้องการก็สามารถคิดสร้างสรรค์ท่า
ร่ายรำได้ ตะโพนเป็นเครื่องดนตรีควบคุมจังหวะที่สำคัญและสามารถตีจังหวะได้หลาย
เสียงอันน่าจะเป็นที่มาของการนับถือตะโพนเป็นเทพผู้ควบคุมจังหวะของนักดนตรีไทย
ในเวลาต่อมา

นักดนตรีวงไทยบรรเลงมีความเชื่อต่อพระประโคนธรรพ ดังปรากฏจากข้อมูล
สัมภาษณ์ต่อไปนี้

พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 26 ธันวาคม 2546) กล่าวว่า
“ที่เชื่อตามที่บรรพบุรุษบอกเล่าไว้ว่า พระประโคนธรรพอยู่ที่ตะโพนเป็นครูเทวดาที่คอย
ควบคุมจังหวะในการเล่นดนตรีไทย ตะโพนพันรอบด้วยผ้าขาวจัดตั้งไว้บนแท่นบูชาใน
พิธีไหว้ครู ที่เคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับตะโพน นานมาแล้วพี่จำ พ.ศ. ไม่ได้ก่อนวันงาน
พิธีไหว้ครูประจำปีสักวันสองวัน พี่และบรรดาสมาชิกลูกวงจัดเตรียมสถานที่และจัดแท่น
บูชา ลูกชายของลูกวงคนหนึ่งขึ้นไปนั่งเล่นบนตะโพนด้วยความซุกซนประสาเด็ก ปรากฏ
ว่า เมื่อเด็กคนนั้นกลับถึงบ้านนอนไม่หลับปวดท้องดิ้นไปมา แม่ของเด็กสังหรณ์ใจว่า
อาจเป็นเพราะลูกขึ้นไปนั่งเล่นบนตะโพน จึงบอกให้สามีไหว้เอยชื่อพระประโคนธรรพ
กล่าวขอขมา เด็กคนนั้นก็หายจากอาการปวดท้อง เช้าวันรุ่งขึ้นพ่อแม่ของเด็กมาที่บ้านพี่
แต่เช้ามีเคเล่าเรื่องราวดังกล่าว จากนั้นพี่ก็จัดรูปเทียนให้ลูกวงพ่อเด็กคนนั้นกราบขอขมา
ที่ตะโพน นี่เป็นเรื่องที่อธิบายได้ยากต่อคนที่ไม่มี ความเชื่อ ส่วนตัวพี่เองนั้นไม่เคย
ประสบเหตุการณ์พิเศษอะไรเกี่ยวกับพระประโคนธรรพ”

ทวีศักดิ์ จันทรัง (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 26 ธันวาคม 2546) กล่าวว่า “ผมเชื่อว่า พระประโคนธรรพหรือสถิตอยู่ที่ตะโพนคอยคุมจิ้งหะให้เราเล่นดนตรีลงถูกจิ้งหะก่อนลงมือตีกลอง ผมก็นึกยกมือไหว้ถึงท่านทุกครั้ง ตามปกติทั่วไปผมไม่ได้กราบไหว้พระประโคนธรรพเป็นพิเศษ ต่างกับพ่อแก่ที่ผมกราบไหว้และเอ่ยถึงท่านตลอดก่อนจะทำกิจกรรมใด ๆ แม้ไม่เกี่ยวกับการเล่นดนตรี”

ประยงค์ สีนะว (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 26 ธันวาคม 2546) กล่าวว่า ตนเองมีความเชื่อเหมือนกับนักดนตรีไทยคนอื่น ๆ ว่า พระประโคนธรรพสถิตอยู่ที่ตะโพนเพื่อคอยควบคุมจิ้งหะในการเล่นดนตรีไทย และกราบไหว้บูชาในพิธีไหว้ครูประจำปี

สุณี วิไล (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 23 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า “พินับถือและเชื่อว่าพระประโคนธรรพเป็นครูเทวดาที่คุมจิ้งหะในการเล่นดนตรีไทย พี่ไม่มีความเชื่ออื่น ๆ ต่อท่าน”

ปรารภ แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 15 มีนาคม 2547) กล่าวว่า ตนเองเชื่อตามที่บรรพบุรุษถ่ายทอดมาว่า พระประโคนธรรพเป็นครูเทวดาผู้ควบคุมจิ้งหะและประทับอยู่ที่ตะโพน แม้ตนเองจะเป็นคนรุ่นใหม่แต่ก็ยังนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับดนตรีไทย เนื่องจากเติบโตมาในสิ่งแวดล้อมทางด้านดนตรีไทย

ศุภชัย ลาภศรี (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 23 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า “ผมตีกลองแขกและตะโพน ผมจึงนับถือพระประโคนธรรพมากเพราะผมเชื่อตามที่ผู้ใหญ่เล่าว่าท่านเป็นครูเทวดาประจำตะโพนคอยให้จิ้งหะ ก่อนการเล่นทุกครั้งผมก็จะอธิษฐานถึงท่านให้ผมตีกลองตีตะโพนได้ดี”

นักดนตรีวงไทยบรรเลงผู้ให้ข้อมูลข้างต้นแสดงออกถึงความเชื่อต่อพระประโคนธรรพว่า ท่านเป็นครูเทพผู้ควบคุมจิ้งหะตามที่ได้เน้นการถ่ายทอดจากนักดนตรีไทยรุ่นก่อน ๆ นักดนตรีที่เล่นดนตรีหลักประเภทเครื่องหนัง เช่น กลองแขก ตะโพน และกลองอื่น ๆ มักกราบไหว้และเอ่ยนามท่านก่อนการเล่นดนตรีนั้น ๆ นักดนตรีวงนี้ส่วนใหญ่กราบไหว้บูชาพระประโคนธรรพในพิธีไหว้ครูประจำปีเท่านั้น

ความเชื่อเกี่ยวกับครุเทพอสูร และครุญาติ

พระพิราพ พระพิราพหรือพระวิราธ เป็นอสูรเทพที่หมุ่ศิลปินโขนละครและดนตรีไทยเคารพบูชาในฐานะบรมครูสำคัญของวิชานาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ กล่าวกันว่า ศิระพระพิราพเป็น 1 ใน 5 ศิระครุเทพดาที่ขาดไม่ได้ในพิธีไหว้ครุดนตรีไทยประจำปี ซึ่งศิระครุเทพและครุเทพดาทั้ง 5 องค์ ที่ต้องอัญเชิญมาประดิษฐานไว้ที่แท่นบูชา คือ พระวิฆณุกรรม พระปัญจสิขร พระประโคนธรรพ พระภรตฤาษีและพระพิราพ (ดนตรีตราโมท, 2537, หน้า 11)

ประพันธ์ สุขนธชาติ (2522, ปกใน) กล่าวว่า พระพิราพในเรื่องรามเกียรติ์เป็น อสูรเทพบุตร พระอิศวรทรงแบ่งกำลังจากพระสมุทรและพระเพลิงประทานให้ จึงเป็นยักษ์ที่มีฤทธิ์เดชมาก พระอิศวรกำหนดเขตป่าที่เชิงเขาอัสกรรณให้อยู่อาศัย วันหนึ่ง พระราม พระลักษมณ์และนางสีดาเดินเข้าไปในสวนของพระพิราพ จึงถูกบรรดาบริวารของพระพิราพจับได้ แต่พระรามและพระลักษมณ์ฆ่าพลยักษ์เหล่านั้นบาดเจ็บล้มตายเป็นอันมาก เมื่อพระพิราพทราบเรื่องก็ออกติดตามและเกิดสู้รบกัน ในที่สุดพระพิราพก็ตายด้วยศรพระราม

ในรามายณะฉบับภาษาสันสกฤตของฤาษีวาลมิกิต่อนหนึ่ง กล่าวถึง อสูรคู่ร้ายชื่อว่า วิราธ ผู้เป็นลูกของพระยมกับนางศตปรथा วิราธนั้นมีรูปร่างน่าเกลียดน่ากลัว คล้ายพระยม จับมนุษย์และสัตว์เป็นอาหาร ถือหลาวเหล็กแหลมเป็นอาวุธ เมื่อพระราม พระลักษมณ์และนางสีดาเดินทางเข้าสู่ป่าทมิฬทกพบกับวิราธ เกิดสู้รบกันแต่วิราธได้รับพรจากพระพรหมจึงไม่ตายด้วยคมอาวุธพระราม ดังนั้น พระรามและพระลักษมณ์จึงช่วยกันเข้าหักแขนซ้ายขวาแล้วเหยียบวิราธไว้ แล้วจึงขุดหลุมฝังวิราธทั้งเป็น ฝ่ายวิราธเมื่อใกล้จะตายก็รู้ว่า พระราม คือ พระนารายณ์อวตาร จึงเล่าว่า ตนเองนั้นเดิมเป็นคนธรรพ์ เพราะประพตติผิดในกามลักลอบสมัครสังวาสกับนางรัมภา ผู้เป็นนางสนมของท้าวกุเวร จึงถูกท้าวกุเวรสาปให้เป็นรากษสจนกว่าจะได้พบพระนารายณ์อวตารเป็นพระรามมาสังหารจึงจะหลุดพ้นจากคำสาปพันทุกข์ได้ไปสวรรค์ แล้ววิราธก็ชี้ทางให้พระรามเดินทางต่อไปจนพบกับฤาษีสรงกั จากนั้นวิราธก็ถูกฝังตายไปด้วยน้ำมือของพระราม (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2513, หน้า 60-61)

พระพิราพ หรือพระวิราธ เป็นอสูรเทพผู้ทรงฤทธิ์ ซึ่งศิลปินโขนละครและดนตรีไทยเคารพสักการะในฐานะบรมครูในวิชานาฏศิลป์และดุริยางค์ศิลป์เป็นปางคู่ร้ายของพระศิวะปางหนึ่ง ในเรื่องรามเกียรติ์กล่าวว่า พระพิราพเป็นอสูรเทพบุตรอยู่เชิงเขาอัสสกรรม พระอิศวรประทานกำลังจากพระสมุทรและพระเพลิงโดยกำหนดเขตป่าให้อยู่ ถ้าสิ่งมีชีวิตพลัดหลงมาในบริเวณนี้ให้จับกินได้ เมื่อพระรามเดินป่าผ่านมา พลายักษ์ช่วยกันจับ แต่ถูกพระลักษมณ์ฆ่าตาย พระพิราพไปเที่ยวป่าและทราบข่าวว่าพระรามเดินดงจึงตามไป และในที่สุดก็ตายด้วยศรพระราม ในรามายณะฉบับสันสกฤต ของวาลมิกิ กล่าวถึง 3 กษัตริย์ เดินทางเข้าสู่ป่า ปราบอสูรคู่ร้ายตนหนึ่งชื่อ วิราธ ได้รับกัน แต่วิราธได้รับพรจากพระพรหมว่า ไม่ให้ตายด้วยคมอาวุธ พระรามใช้เท้าเหยียบวิราธได้แล้วจึงให้พระลักษมณ์ ขุดหลุมเพื่อฝังทั้งเป็น เมื่อวิราธใกล้จะตายจึงรู้ว่า พระราม คือ พระนารายณ์อวตาร จึงเล่าเรื่องที่ตนถูกสาป คือเดิมเป็นคนธรรมดาได้ประพฤติดิฉินไปลักลอบสังวาสกับนางรัมภาผู้เป็นสนมของเท้าเวศรวัน ซึ่งเท้าเวศรวันสาปให้เป็นรากษสจนกว่าพระนารายณ์จะอวตารลงมากำเนิดเป็นโอรสท้าวทศรถมาฆ่าตายแล้วจึงให้วิราธพ้นคำสาปได้กลับไปสวรรค์ (ประพันธ์ สุคนธชาติ, 2522, หน้า 7)

มัทนี รัตนิน (2528, หน้า 46) กล่าวว่า ตามคัมภีร์ลัทธิตันตระของเนปาลนั้นเรียกพระพิราพว่า “ไกรพหรือไกรพ” อันเป็นปางคู่ร้ายของพระศิวะ ดังปรากฏพระพักตร์บนปฏิมากรรมทับหลังศิลาที่ปราสาทหินพิมายและปราสาทหินต่าง ๆ ในประเทศกัมพูชา เพราะลัทธิตันตระนี้มีอิทธิพลความเชื่อในอาณาจักรขอมโบราณ เหตุผลที่พระพิราพได้รับการนับถือบูชาจากศิลปินสาขานาฏยศาสตร์และดุริยางคศาสตร์ น่าจะเนื่องมาจากความเชื่อว่าเป็นปางหนึ่งของพระศิวะซึ่งเป็นนาฏราชผู้ให้กำเนิดนาฏศิลป์

ประเมษฐ์ บุญยะชัย (2540, หน้า 20) กล่าวว่า ลักษณะท่าร่ายของหน้าพาทย์องค์พระพิราพอันเป็นหน้าพาทย์สูงสุดของนาฏศิลป์ไทย เป็นท่าร่ายรำที่ใกล้เคียงกับลีลาท่าร่ายของพระศิวะตอนปราบฤๅษีทูลและยักษ์ค่อมมูลาดณี กล่าวกันว่าเป็นลีลาท่าร่ายรำที่เต็มไปด้วยพลังอำนาจ สงครามและดุคั่นแสดงออกถึงมหิทธานุภาพ ผู้ศึกษานาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์มีความเคารพ เกรงกลัวเพลงหน้าพาทย์ และท่าร่ายรำพระพิราพมาก เมื่อได้ยินเพลงนี้ครั้งใดทุกคนจะพนมมือไหว้ด้วยความเคารพ การถ่ายทอดท่าร่ายรำพระพิราพมีขั้นตอนพิธีและวิธีการสัมพันธ์กับพิธีไหว้ครูดนตรีไทย

จากข้อมูลสัมภาษณ์ภาคสนาม พบว่า นักดนตรีวงไทยบรรเลงมีความเชื่อและเคารพนับถือพระพิราพอย่างสูง อีกทั้งบางคนมีประสบการณ์เกี่ยวกับความขลังและอิทธิฤทธิ์ของพระพิราพดังต่อไปนี้

พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 23 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า “พื้ นับถือบูชาและเชื่อในความขลังขององค์พระพิราพ อะไรที่เกี่ยวข้องกับท่านต้องจัดทำอย่างละเอียดรอบคอบ อาทิการจัดแท่นบูชาตั้งเศียรท่าน การจัดตั้งเครื่องสังเวชนไหว้ ต้องทำอย่างถูกต้องไม่ขาดตกบกพร่อง พื้เคยเห็นท่านเข้าประทับทรงอาจารย์อุทัย แก้วละเอียด ครั้งหนึ่งพื้จำ พ.ศ. ไม่ได้ ครั้งนั้นเมื่ออาจารย์อุทัยเริ่มอ่าน โองการอัญเชิญองค์พระพิราพไปได้สักพัก พื้สังเกตว่าเสียงของอาจารย์อุทัยเปลี่ยนไปเป็นเสียงแบบห้าว ๆ กังวานมีพลังไม่ใช่เสียงปกติของอาจารย์ จากนั้นอาจารย์ก็ลุกขึ้นไปตรวจดูเครื่องเช่นสังเวชประจําองค์พระพิราพ แล้วกลับมานั่งที่เดิมตอนนี้เสียงอ่านโองการเป็นเสียงของอาจารย์อุทัยตามธรรมชาติ บรรดาอุกวงที่ร่วมพิธีไหว้ครูต่างพูดกันว่า องค์พระพิราพเข้าประทับทรงอาจารย์อุทัย พื้เองก็เชื่อเหมือนกัน”

ปรารภ แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 15 มีนาคม 2547) กล่าวว่า “ผมกลัวองค์พระพิราพมาก ท่านดูน่าเกรงขามและมีพลังอำนาจ ผมคิดว่าอาจเพราะท่านเป็นยักษ์ นอกจากนี้เราต้องตั้งเครื่องเช่นไหว้เป็นของสด ๆ มีกลิ่นคาวเลือดยิ่งทำให้มีความรู้สึกน่ากลัว เมื่อถึงเวลาที่ผู้อ่านโองการอัญเชิญพระพิราพผมจะตั้งใจฟังเป็นพิเศษ ใจไม่วอกแวกเลยครับ ผมกลัวท่านจะลงโทษหากไม่แสดงความเคารพนับถือ”

ทวีศักดิ์ จันทรตั้ง (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 26 ธันวาคม 2546) กล่าวถึง ประสบการณ์การเข้าประทับทรงขององค์พระพิราพว่า “ผมจำไม่ได้ว่าปี 2543 หรือ 2544 อาจารย์ศิริ นักดนตรี เป็นผู้อ่านโองการไหว้ครู พอถึงตอนที่อ่านคาถาบทอัญเชิญองค์พระพิราพว่า

อิมังพุทฐัง องค์พระพิราฐัง เอหิจงมา ณ สถานที่นี้

อิมังธัมมัง องค์พระพิราฐัง เอหิจงมา ณ สถานที่นี้

อิมังสังฆัง องค์พระพิราฐัง เอหิจงมา ณ สถานที่นี้

พุทโธสิทธิฤทธิ ธัมโมสิทธิฤทธิ สังโฆสิทธิฤทธิ สุขะ ๆ ชัยยะ ๆ

ลาภะ ๆ สัพพธัมมานัง ประสิทธิเม ประสิทธิเต พุทโธสวสดีมีชัย

ชมโมสวัสดิมิชัย สัมโมสวัสดิมิชัย

คำแปล ขอพระพุทธรเจ้า องค์พระพิราพจงเสด็จลงมา ณ มณฑลพิธิแห่งนี้
จงประทานความสำเร็จ ความสุข ชัยชนะ ลาภและความสวัสดิมิชัยแด่ข้าพเจ้าทั้งหลาย

ขอพระธรรม องค์พระพิราพจงเสด็จลงมา ณ มณฑลพิธิแห่งนี้ จงประทานความ
สำเร็จ ความสุข ชัยชนะ ลาภและความสวัสดิมิชัยแด่ข้าพเจ้าทั้งหลาย

ขอพระสงฆ์ องค์พระพิราพจงเสด็จลงมา ณ มณฑลพิธิแห่งนี้ จงประทานความ
สำเร็จ ความสุข ชัยชนะ ลาภและความสวัสดิมิชัยแด่ข้าพเจ้าทั้งหลาย

ตอนที่อาจารย์ศิริเริ่มอ่านก็ไม่มีอะไรแต่พออ่านไปได้สักพักอาจารย์ศิริ ก็
อาการตัวสั่นเอามือตบเข่าแรง ๆ เสียงอ่านก็ห้าว ๆ เสียงดังขึ้น ๆ ไม่ใช่เสียงอาจารย์ผม
จนลูกชู้ ผมเชื่อตอนนั้นเลยว่า พระพิราพเข้าประทับทรงอาจารย์ศิริ พอเสร็จพิธีทุกคนก็
พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า พระพิราพเข้าประทับทรงอาจารย์ศิริ ผมนับถือและเชื่อว่าพระพิราพ
มีอิทธิฤทธิ์และมีพลังพิเศษ ท่านจะช่วยป้องกันภัยอันตรายให้นักดนตรีไทยทุกคน”

ปริญญา แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 15 มีนาคม 2547) กล่าวว่า ตน
เองมีความเชื่อในองค์พระพิราพมาก และคิดว่าพระพิราพช่วยเพิ่มความขลังรวมทั้งพิเศษ
แก่ดนตรีไทย ดังเห็นได้จาก ช่วงการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพในพิธีไหว้ครู
ดนตรีประจำปี ทุกคนที่เข้าร่วมพิธีจะมีการสงบตั้งใจบูชาองค์พระพิราพ ตนสามารถรู้
สึกสัมผัสได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่บรรยากาศแห่งความขลังและศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้เสียง
บรรเลงเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพนี้ มีลีลาจังหวะกระชับเสียงดังตึ้นตึ้นเร้าใจ มีพลัง
อำนาจต่างจากการบรรเลงเพลงทั่ว ๆ ไป

ณรงค์ สังขพูล (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 16 มีนาคม 2547) กล่าวว่า “ผมเชื่อถือ
ว่า องค์พระพิราพมีความขลังและศักดิ์สิทธิ์ ทุกครั้งที่เข้าร่วมพิธีไหว้ครูประจำปีผมมี
ความรู้สึกกลัวองค์พระพิราพมากที่สุดไม่ค่อยกล้ามองเศียรท่าน ผมกราบไหว้ท่านในพิธี
ไหว้ครูไม่ได้ตั้งหิ้งบูชาที่บ้าน ผมมักบอกกล่าวให้ท่านคุ้มครองเวลาเดินทางไกล”

สุณี วิไล (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 23 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า “พินับถือและ
กลัวพระพิราพมาก พี่เคยเห็นอิทธิฤทธิ์ท่านมาแล้วครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. 2544 อาจารย์ศิริ
นักดนตรีเป็นผู้อ่านโองการไหว้ครู เมื่ออ่านเสร็จมีการโปรยข้าวตอกไปตามเครื่องดนตรี
ต่าง ๆ ซึ่งในข้าวตอกมีเหรียญบาทโปรยรวมไปด้วย เด็ก ๆ ที่ติดตามพ่อแม่เข้าร่วมพิธี

ไหว้ครูก็จะวิ่งเข้าไปเก็บเงินเหรียญดังกล่าว มีเด็กผู้ชายคนหนึ่งเก็บเหรียญบาทเสร็จแล้ว เดินถอยชนเศียรพระพิราพหล่นกลิ้งจากแท่นบูชา เมื่อกลับไปถึงบ้านเด็กคนนั้นมีอาการชักคั่นทรนทรายไปมาและพยายามวิ่งออกจากบ้าน พ่อแม่ตกใจมากไปตามคนทรงที่ใกล้ ๆ บ้านมาดูอาการ คนทรงบอกว่ามีคนแก้หน้าตาน่ากลัวสิงแฝงอยู่ในร่างเด็กคนนั้น จึงบอกวิธีแก้โดยนำดอกไม้มะลิ 7 สี ธูป 9 ดอก เทียน 9 เล่ม (ดอกไม้มะลิ 7 สี หมายถึง ธรรม 7 ประการ หรือ สัมโพธิธรรม 7 ที่เป็นองค์แห่งปัญญา ธูป 9 ดอก และ เทียน 9 เล่ม หมายถึง มรรค 4 ผล 4 และนิพพาน 1 รวมเป็น 9) และชันไต้มน้ำกราบไหว้ขอขมาลาโทษ จากนั้นให้เด็กดื่มน้ำและเอาน้ำล้างหน้า ปรากฏว่า เด็กคนดังกล่าวหายจากอาการผิดปกติ ที่เชื่อว่าพระพิราพโกรธเคืองที่เด็กชนเศียรท่านตกกลิ้งบนพื้นจึงลงโทษ ตั้งแต่นั้นมาไม่มีเด็ก ๆ วิ่งเข้าไปแย่งชิงเงินเหรียญที่เครื่องดนตรีอีกเลย”

ประยงค์ สีนะแว (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 26 ธันวาคม 2546) กล่าวว่า “ผมนับถือและเชื่อว่าองค์พระพิราพศักดิ์สิทธิ์ มีพลังอำนาจ ทุกครั้งที่ผมได้ขึ้นเสียงบรรเลงเพลงหน้าพาทย์องค์พระผอมยกมือไหว้ด้วยความเคารพและเกรงกลัวต่อองค์พระพิราพ”

ประจักษ์ รุ่งวันดี (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 16 มีนาคม 2547) กล่าวว่า ตนเองมีความเชื่อว่า พระพิราพมีความขลังและมีพลังอำนาจ เพราะเป็นเทพอสูรที่มีมหิทธานุภาพ สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระพิราพ ได้แก่ เพลงหน้าพาทย์ประจำองค์พระพิราพ ซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์สูงสุดที่ผู้ฝึกบรรเลงเพลงนี้ต้องผ่านกระบวนการคัดเลือกพิเศษ อาทิ ต้องเป็นเพศชายที่ผ่านการบวชบรรพชาเป็นพระภิกษุสงฆ์ และยังต้องเป็นบุคคลที่มีความสามารถทางดนตรีไทยเป็นพิเศษ เป็นต้น

ศุภชัย มีศรี (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 16 มีนาคม 2547) กล่าวว่า “ผมนับถือและเกรงกลัวพระพิราพมากที่สุดทุกครั้งที่เข้าร่วมพิธีไหว้ครูประจำปี พอถึงช่วงเวลาอัญเชิญพระพิราพผมจะตั้งใจเป็นพิเศษไม่กล้าพูดคุย กลัวว่าหากไม่ตั้งใจแสดงความเคารพนับถือท่านจะลงโทษ”

ประนอม ยันต์นาวา (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 23 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า “ที่เชื่อว่าพระพิราพเป็นครูเทวดาที่ขลังและศักดิ์สิทธิ์ ท่านมีพลังพิเศษที่น่าเกรงกลัวที่ชนลูกชู้ทุกครั้งที่ได้ขึ้นเพลงหน้าพาทย์องค์พระ ที่เชื่อว่านักดนตรีไทยทุกคนคงรู้สึกเหมือนพี่”

วีระ รุ่งวันดี (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 16 มีนาคม 2547) กล่าวว่า ตนเองกราบบูชาองค์พระพิราพด้วยความตั้งใจเป็นพิเศษในพิธีไหว้ครูเพราะเชื่อว่าท่านมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอิทธิฤทธิ์ นอกจากนี้ยังเชื่อด้วยว่าหากใครไม่แสดงความเคารพนับถือพระพิราพก็อาจจะถูกลงโทษให้มีความเดือดร้อนหรือเหตุอาเพศต่าง ๆ ได้

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักดนตรีวงไทยบรรเลงแสดงให้เห็นว่า นักดนตรีผู้ให้ข้อมูลทุกคนมีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ความมีพลังขององค์พระพิราพ นอกจากนี้ทุกคนต่างมีความเกรงกลัวในอิทธิฤทธิ์ของท่าน ทุกคนที่ให้ข้อมูลกล่าวว่า พวกเขากราบบูชาพระพิราพในพิธีไหว้ครูประจำปีเท่านั้น ไม่ได้ตั้งหิ้งบูชาที่บ้านแม้ว่าจะเคารพนับถือและมีความเชื่อต่อท่านอย่างมาก เพราะว่าท่านมีหน้าตาที่น่ากลัว อีกทั้งยังเกรงว่าหากปฏิบัติสิ่งใดไม่ถูกต้องหรือสร้างความไม่พอใจแก่องค์พระพิราพ ก็จะถูกลงโทษได้

พระภรตฤาษี (พ่อแก่) ฤาษีเป็นผู้มีปัญญาซึ่งได้รับมาจากพระผู้เป็นเจ้า มีความรอบรู้ในด้านต่าง ๆ นับว่า เป็นพราหมณ์ชั้นสูง ในยุคต้นฤาษีเป็นผู้แต่งบทสรรเสริญเทพเจ้า ในเวลาต่อมาฤาษีทำหน้าที่อื่น ๆ เช่น ฤาษีวาลมิกิ ได้รับยกย่องให้เป็นผู้รจนาคัมภีร์รามายณะ คติความเชื่อทางดนตรีไทยถือว่า ฤาษีนาถเป็นผู้คิดประดิษฐ์พิณที่เรียกว่า “วีณา” และฤาษีภารตเป็นผู้แต่งตำราฟ้อนรำและเป็นครูนาฏศิลป์ (ชวนพิศ อจิรุรัตน์, 2534, หน้า 68)

มนตรี ตราโมท (2537, หน้า 16) กล่าวว่า พระฤาษีมีชื่อต่าง ๆ กันมีทั้งหมดจำนวน 35 คน พระฤาษีที่อัญเชิญมาบูชาในพิธีไหว้ครูดนตรีไทยชื่อว่า “พระภรตฤาษี” เป็นผู้ที่นำศิลปะลีลาทำรำรำสีวนาฏราชมาเผยแพร่ในโลกมนุษย์ นับว่า เป็นปรมาจารย์แห่งการละครทั้งปวง บรรดาศิลปินโขนละครและดนตรีไทยมักเรียกพระภรตฤาษีว่า “พ่อแก่” เนื่องจากภาพของท่านปรากฏเป็นฤาษีมีหนวดขาวสีกา เป็นคนแก่สูงอายุ

กรมศิลปากร, สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (2545, หน้า 69, 71) กล่าวถึงลีลาการฟ้อนรำที่มีท่าทางเข้มแข็งตามลักษณะผู้ชายชื่อว่า “ตาณทวะ” อันเป็นการรำรำของพระอิศวรที่แสดงพลังในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับจักรวาล 5 ประการ คือ การสร้าง การดูแลให้คงอยู่ การทำลาย การปิดบัง และการอนุเคราะห์ ซึ่งพระองค์ทรงทำกิจกรรมเหล่านี้พร้อมกันโดยการแสดงท่าด้วยพระหัตถ์และพระบาท พระอิศวรโปรดให้พระตันตพผู้เป็นเทพบุตรบริวารองค์หนึ่งฝึกสอนการรำรำดังกล่าวแก่พระภรต-

มูลนิธิแพธเธอร์และพระภคตมุนีตนนี้ได้เรียบเรียงตำราเกี่ยวกับการขับร้องปี่พาทย์และฟ้อนรำเรียกว่า “คัมภีร์นาฏยศาสตร์” อันเป็นตำราละครเก่าแก่ของอินเดีย มีอิทธิพลต่อนาฏศิลป์ไทยในเวลาต่อมา

นักดนตรีวงไทยบรรเลงผู้ให้ข้อมูลต่างนับถือบูชาต่อพระภคตฤณีซึ่งทุกคนเรียกว่า “พ่อแก่” อย่างสูง เพราะเชื่อว่าท่านเป็นบรมครูด้านดนตรีไทยและละครฟ้อนรำ บางคนสร้างรูปเคารพไว้บูชาที่บ้านตนเอง และบางคนมีประสบการณ์พิเศษเฉพาะตน อันแสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพระภคตฤณี ดังปรากฏจากข้อมูลสัมภาษณ์ต่อไปนี้

พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 23 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า ตนเองนับถือบูชาพ่อแก่และกราบไหว้เอย่นามท่านทุกครั้งก่อนการแสดงของวง เพราะเชื่อว่า ท่านจะบันดาลให้นักดนตรีเล่นดนตรีได้ไม่ติดขัด พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด กล่าวต่อไปว่า “พี่กราบไหว้เอย่นชื่อพ่อแก่บ่อยครั้งกว่าครูเทวดาองค์อื่น ๆ เพราะมีความรู้สึกใกล้ชิดและเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ของท่านมาก จะทำกิจกรรมอะไรหรือมีปัญหาสิ่งใด ก็ยกมือไหว้พ่อแก่ตลอด”

ชื่น แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 23 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า “พี่เคารพบูชาพ่อแก่และเชื่อว่าท่านคอยดูแลคุ้มครองนักดนตรีไทยที่นับถือบูชาท่าน ครอบครัวเราเป็นครอบครัวดนตรีไทยจึงรู้สึกเหมือนมีความใกล้ชิดเป็นลูกหลานของพ่อแก่”

ปริญญ์ แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 16 มีนาคม 2547) กล่าวว่า “ผมนับถือและเชื่อว่าพ่อแก่คอยช่วยให้เราเล่นดนตรีได้ดี เวลาผมจะลงมือทำอะไรที่สำคัญ ๆ ผมจะยกมือไหว้เอย่นามท่านเสมอ เช่น ก่อนจะลงมือบรรเลงเพลงองค์พระพิราพ ซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์สูงสุด ผมก็บนขอให้พ่อแก่ดลบันดาลให้ผมเล่นไม่ผิดพลาด ผมต้องบนพ่อแก่ เพราะเชื่อกันว่าหากใครเล่นเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพผิดพลาดจะเกิดความเสื่อมแก่ผู้นั้น ผมกลัวมากจึงขอให้พ่อแก่ช่วยซึ่งผมก็เล่นได้ดี ผมคิดว่าการกราบบูชาพ่อแก่ช่วยให้ผมมีความมั่นใจเพิ่มขึ้นในการแสดงดนตรีไทยแต่ละครั้ง”

สุณี วิไล (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 23 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า “พีนับถือบูชาพ่อแก่มาก เพราะเชื่อว่า ท่านช่วยพี่ได้ทุกอย่าง พี่จึงทำรูปพ่อแก่องค์เล็ก ๆ ห้อยคอติดตัวไว้พร้อมทั้งตั้งหิ้งมีรูปพ่อแก่บูชาบนบ้านอีกด้วย พี่มีประสบการณ์เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของท่านเมื่อครั้งพี่โดนสุนัขกระโจนเข้ากัด พี่ตะโกนให้พ่อแก่ช่วยด้วยเสียงดังสุดขีด

ด้วยความตกใจ ปรากฏว่าสุนัขกัดฟี่ไม่เข้า ซึ่งฟี่เชื่อว่า พ่อแก่คุ้มครองฟี่ นอกจากนี้ฟี่ยังยกมือไหว้เอ่ยชื่อพ่อแก่ทุกครั้งก่อนเดินออกจากบ้านและก่อนการเล่นดนตรี ฟี่ปั่นพ่อแก่ให้ปกป้องภัยอันตรายจากการเดินทางและขอให้เล่นดนตรีได้ไม่ติดขัดฟี่เชื่อด้วยว่า จากการตั้งหิ้งบูชาพ่อแก่ที่บ้าน ทำให้ข้าวของในบ้านผลไม้ในสวนข้างบ้านไม่เคยโดนขโมยเลย”

วิรัช เขียวชะอุ่ม (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 16 มีนาคม 2547) กล่าวว่า ตนเองนับถือบูชาพ่อแก่มากที่สุด ในบรรดาครูเทวดา เนื่องจากกล่าวบนบานขอสิ่งใดแล้วมักประสบความสำเร็จ ก่อนการเดินทางหรือก่อนการแสดงจะจุดธูปออกชื่อพ่อแก่ให้คุ้มครองและแสดงดนตรีได้ดี นอกจากนี้เคยเห็นนักร้องเพลงลูกทุ่งสายัณห์ สัญญาผู้มีชื่อเสียงโด่งดังตั้งเตี๋ยพ่อแก่ไว้บูชาที่ด้านหน้าคนขับรถบัสของวงลูกทุ่งดังกล่าว ตนเองจึงประจักษ์ว่าแม้แต่ นักร้องเพลงลูกทุ่งก็ยังนับถือบูชาพ่อแก่

ทวีศักดิ์ จันทรัง (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 23 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า “ผมมีความเชื่อในพ่อแก่มากจึงมีรูปท่านตั้งหิ้งบูชาที่บ้าน ผมเอ่ยชื่อพ่อแก่บ่อยที่สุดและจะจุดธูปถวายพวงมาลัยท่านทุกครั้งก่อนออกจากบ้านไปแสดงดนตรีไทยตามงานต่าง ๆ นอกจากนี้ผมยังมีความเชื่อส่วนตัวว่า เวลาผมบนขออะไรพ่อแก่และปฏิบัติตามคำที่ผมขอผมจะสำเร็จทุกครั้ง เช่น เวลาไปเล่นไฟผมก็จะขอพ่อแก่ว่าวันนี้ขอเงินพ่อแก่ใช้จ่ายลักพันบาท เมื่อเล่นไฟได้เงินมาตามที่ขอท่านไว้ต้องหยุดทันทีห้ามเล่นต่อไปอีกมิฉะนั้นจะเล่นไฟเสียเงินที่ได้มาหมดเลย ผมเคยลองมาแล้วจึงกล้าพูด ผมจึงไม่กล้าทำอะไรผิดคำพูดที่ให้ไว้กับพ่อแก่”

ศุภชัย ลากศรี (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 23 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า ตนเองเข้าร่วมพิธีไหว้ครูกับวงไทยบรรเลงทุกปี มีความเชื่อว่า พระภคฤาษีหรือพ่อแก่มีความศักดิ์สิทธิ์เคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับพ่อแก่เข้าประทับทรงอาจารย์อุทัย แก้วละเอียด ซึ่งศุภชัย ลากศรี เล่าว่า “ผมจำ พ.ศ. ไม่ได้ ปีนั้นอาจารย์อุทัยเป็นผู้อ่านโองการ พออาจารย์อุทัยอ่านถึงบทอัญเชิญพ่อแก่ผมสังเกตว่าเสียงอาจารย์เปลี่ยนไปเป็นเสียงแหบ ๆ และสั้นเล็กน้อยแบบเสียงคนแก่สูงอายุไม่เหมือนจริงของอาจารย์ ทุกคนที่เข้าร่วมพิธีต่างเชื่อว่า พ่อแก่เข้าประทับทรงอาจารย์ในช่วงนั้น”

วีระ รุ่งวันดี (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 16 มีนาคม 2547) กล่าวว่า “ผมนับถือบูชาพ่อแก่และเชื่อว่าท่านช่วยคุ้มครองให้ผมมีความเจริญในอาชีพการเล่นดนตรีไทย ผมจุดธูปออกซื้อพ่อแก่ก่อนออกจากบ้านไปแสดงตามงานต่าง ๆ ทุกครั้งขอให้ท่านบันดาลให้ผมเล่นดนตรีได้ไพเราะ ผมเชื่อว่านักดนตรีไทยที่กราบไหว้บูชาพ่อแก่เป็นประจำจะเล่นดนตรีได้ดี”

ประยงค์ สีนะแว (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 26 ธันวาคม 2546) กล่าวว่า “ลุงกราบไหว้พ่อแก่ก่อนลงมือทำกิจกรรมสำคัญ ๆ ทุกอย่างแม้ไม่เกี่ยวข้องกับการดนตรีไทย เช่น ลูกหลานจะสอบเข้าทำงาน ก็บ่นพ่อแก่ให้ช่วยผ่านการสอบ แม้เวลาประสบปัญหาเดือดร้อนหรือเจ็บป่วยก็บ่นพ่อแก่ขอให้ท่านช่วยขจัดปัญหาอุปสรรคและหายจากโรคร้ายไข้เจ็บ ลุงยึดถือปฏิบัติในการบูชาพ่อแก่ เพราะเชื่อว่า ท่านสามารถช่วยลุงได้”

ข้อมูลภาคสนามข้างต้นแสดงให้เห็นว่านักดนตรีวงไทยบรรเลงทุกคนมีความนับถือบูชาพระภคฤาษีอย่างมาก เชื่อว่าท่านมีความศักดิ์สิทธิ์สามารถช่วยคุ้มครองภัยอันตรายต่าง ๆ ช่วยให้เล่นดนตรีได้ดี นักดนตรีผู้ให้ข้อมูลหลายคนมีรูปเคารพพระภคฤาษีตั้งไว้เคารพบูชาที่บ้านและบางคนยังมีรูปเล็ก ๆ ของท่านห้อยคอติดตัวอีกด้วย นอกเหนือจากความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการเล่นดนตรีไทยแล้ว นักดนตรีวงนี้หลายคนยังมีความเชื่อส่วนตัวในพระภคฤาษีแตกต่างกันไป เช่น บางคนเชื่อว่าท่านช่วยให้เดินทางปลอดภัย บางคนก็เชื่อว่าท่านช่วยให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่าง ๆ บ้างก็เชื่อว่าท่านช่วยขจัดอุปสรรคต่าง ๆ และอำนวยพรแห่งความสำเร็จในกิจกรรมทั้งปวง

นักดนตรีวงไทยบรรเลงแสดงออกถึงความเชื่อต่อเทพเจ้าอาทิ พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ในอุดมคติเหมือนกัน กล่าวคือ มีความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าเหล่านี้ตามที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากผู้ใหญ่ หรือผู้รู้ในวงการดนตรีไทยว่าเป็นเทพเจ้าที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจึงเคารพบูชา ซึ่งนักดนตรีทุกคนจะกราบไหว้สักการในพิธีไหว้ครูดนตรีไทยประจำเท่านั้น ไม่มีรูปเคารพของเทพเจ้าตามที่กล่าวมาไว้ตั้งบูชาที่บ้าน ในบรรดาเทพเจ้าสำคัญทั้ง 3 องค์ข้างต้นนักดนตรีวงนี้รู้จักพระพรหมมากที่สุดเนื่องจากคนไทยโดยทั่วไปมีความเชื่อเรื่องพรหมลิขิต และมีการตั้งศาลพระพรหมไว้กราบไหว้บูชาตามสถานที่สำคัญหลายแห่ง นอกจากนี้เทพเจ้าตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่นักดนตรีวงไทยบรรเลงมีความเชื่อและนับถือบูชา ได้แก่ พระคณศหรือพระพินเนศวร

โดยนักดนตรีผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เชื่อว่าพระคณศเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยา นักดนตรีมักบูชาและเอย่นามพระคณศเพื่อให้มีความจำเป็นเลิศในการเรียนดนตรีไทยและเล่นดนตรีได้ไม่ผิดพลาด ผู้วิจัยสังเกตว่า นักดนตรีวงไทยบรรเลงบางท่านที่เป็นอาจารย์หรือนักศึกษาในวิทยาลัยนาฏศิลป์จะมีความเชื่อและเคารพบูชาพระคณศเป็นพิเศษมากกว่านักดนตรีคนอื่น ๆ เนื่องจากพระพิณเนศวรเป็นตราเครื่องหมายสัญลักษณ์ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ ซึ่งจัดพิธีบวงสรวงบูชาพระพิณเนศวรเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้ยังมีนักดนตรีบางท่านเชื่อว่าการกราบไหว้บูชาพระคณศเป็นประจำ ท่านจะอำนวยพรความสำเร็จในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ

ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับดุริยเทพหรือครูเทวดานั้นนักดนตรีวงไทยบรรเลง ผู้ให้ข้อมูลมีความรู้เกี่ยวกับประวัติดุริยเทพหรือครูเทวดาน้อยมาก นักดนตรีเหล่านี้มีความเชื่อต่อพระวิฆณุกรรม พระปัญจสีขร พระประโคนธรรพตามที่ได้รับการบอกเล่าต่อ ๆ มาและกราบไหว้บูชาครูเทวดาดังกล่าว ในพิธีไหว้ครูดนตรีไทยประจำปีเท่านั้น ข้อมูลสัมภาษณ์แสดงให้เห็นว่า นักดนตรีที่เป็นนักร้องประจำวงจะมีความเชื่อต่อพระปัญจสีขรและเอย่นชื่อท่านมากกว่าคนอื่น ๆ อาจเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่า ท่านเป็นมีความเป็นเลิศในทางขับลำนำ ส่วนพระประโคนธรรพอันมีตะโพนเป็นเครื่องดนตรีสัญลักษณ์ก็จะได้รับการบูชาและเอย่นามจากบรรดานักดนตรีที่เล่นเครื่องหนังประเภทกลองต่าง ๆ และตะโพน

ในบรรดาเทพเจ้า ดุริยเทพหรือครูเทวดา ครูเทพอสุรและครูฤๅษีทั้งหมดนักดนตรีวงไทยบรรเลงผู้ให้ข้อมูลแสดงออกถึงความเชื่ออย่างสูงต่อครูเทพอสุร คือ องค์พระพิราพและครูฤๅษี คือ พระภรตฤๅษีหรือพ่อแก่ ทั้งนี้ เฉพาะพระพิราพนั้นเป็นครูเทพอสุรที่บรรดานักดนตรีวงนี้มีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิฤทธิ์ของท่าน จึงมักกราบไหว้เอย่นามให้พระพิราพคุ้มครองในการเดินทางให้ปลอดภัย นักดนตรีผู้ให้ข้อมูลส่วนหนึ่งเคยมีประสบการณ์พิเศษเกี่ยวกับองค์พระพิราพเข้าประทับทรงพิธีกร ผู้อ่านโองการไหว้อ่านครู เป็นที่น่าสังเกตว่านักดนตรีที่กล่าวมาข้างต้นทุกคนมีความเกรงกลัวต่อองค์พระพิราพ เกรงว่าจะทำอะไรผิดพลาดมีผลให้ท่านไม่พอใจ กลัวพระพิราพลงโทษ นักดนตรีหลายคนกล่าวว่า พวกเขาจะตั้งใจสงบไม่ออกแวกขณะมีการอ่านโองการ

อัญเชิญพระพิราพ อย่างไรก็ตามแม้ว่านักดนตรีทุกคนที่ให้ข้อมูลมีความเชื่อต่อพระพิราพมาก แต่ไม่มีใครตั้งหิ้งบูชาท่านที่บ้านตนเองต่างกับพระภคฤาษี (พ่อแก่)

พระภคฤาษีหรือพ่อแก่เป็นครุฑาษีที่นักดนตรีวงไทยบรรเลงผู้ให้ข้อมูลทุกคนมีความเชื่อและแสดงออกถึงความใกล้ชิดต่อท่านอย่างมาก ทุกคนกราบไหว้บูชาและเอ่ยนามท่านก่อนการแสดงดนตรีไทย บางคนบูชาและบนบานให้พ่อกำนามาซึ่งความสำเร็จก่อนลงมือประกอบกรรมต่าง ๆ แม้ไม่เกี่ยวกับการดนตรีไทย นักดนตรีหลายท่านมีรูปเคารพพ่อแก่ไว้บูชาที่บ้านตนเองบางคนมีรูปพ่อก่องค์เล็ก ๆ ห้อยคอติดตัวตลอด อีกทั้งมีประสบการณ์พิเศษส่วนตัวเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของพ่อแก่ด้วย